

Jaargang 12 Februari 2004 Nummer 1

Facta

WAARDEN EN NORMEN

BETROKKEN ANTROPOLOGIE

DE LAATSTE VAN PIERRE BOURDIEU

SOCIALE GESCHIEDENIS VAN DE AUTO

- 2 Feiten
- 4 It's The Singer, Not the Song: Hoe betrokken is de antropologie eigenlijk nog? - Anne Bakker

4

'De betrokken antropologie' was het thema op de viering van het tienjarige bestaan van de Nijmeegse Reünistenkring Antropologie/Niet-westerse Sociologie. Ton Lemaire, Willy Jansen en Harald Prins hielden de inleidingen. Daarin werd afgerekend met het 'oeverloos gezwets' van de jaren zeventig. Betrokkenheid en onafhankelijkheid in heden en verleden werden met elkaar verweven.

- 8 SISWO
- 9 Column: Net architecten - Patrick Stouthuysen
- 10 Professor of pompier? - Carl Devos, Tineke Boucké, Sofie Staelraeve, Kristof Steyvers en Tom Verstraete

Deskundigen overspoelen de media. Maar wanneer is de gerespecteerde socioloog of politicoloog vooral de gemiddelde buurman, verontruste ouder, ervaren klant of boze autobestuurder die toevallig op de loonlijst van een universiteit staat? Op de studiedag *Ménage à trois* stond de driehoeksverhouding tussen pers, politici en politicologen centraal. Wat is de plaats van de politicologie in de gemiddatiseerde politieke wereld?

10

- 14 Column: Politieke deugden - Andries Hoogerwerf
- 15 Tjeerd Royaards
- 16 Dikke wolken sociologentaal - Henk de Vos
- 18 Benzine met vanillegeur tegen stinkende auto's: Peter-Eloy Staal over de verspreiding van het autogebruik in Nederland - Sue-Yen Tjong Tjin Tai
- 21 Meting maatschappelijke impact 3 - Werner Raub
- 22. Wilfried Dewachter: de 'vader' van de politologie neemt afscheid - Emmanuel Gerard en Sam Depauw

12e jaargang, nr. 1, februari 2004

Facta - sociaal-wetenschappelijk magazine is een uitgave van SISWO/Instituut voor Maatschappijwetenschappen en Koninklijke Van Gorcum. Facta verschijnt acht keer per jaar.
Website: <http://www.maatschappijwetenschappen.nl>

Redactie

Plantage Muidergracht 4, 1018 TV Amsterdam, tel. 020 5270663, fax 020 6229430, e-mail: facta@siswo.uva.nl
Hoofdredactie: Henk Jansen. Redactiesecretariaat: Marja Harms
Redactie: Michiel Beker, Talja Blokland, Liset van Dijk, Marlies Eijssink, Marloes Janson, Esther van der Meer, Jan Nekkers, Sara Rubbens, José van Santen, Sue-Yen Tjong, Martijn Wit, Kurt De Wit

Medewerkers

René Gabriëls, Andries Hoogerwerf, Edith de Leeuw, Dick Pels, Patrick Stouthuysen, Henk de Vos, Liesbet van Zoonen

Fotografie

Rien van der Leeden, Rotterdam; Carla Schoo, Amsterdam

Tekening

Tjeerd Royaards

Desktop Publishing

Peter de Kroon, Annette van de Sluis

Colofon

Frank Kalshoven schreef dat in het WRR-rapport over waarden en normen 'reële problemen van mensen van vlees en bloed oplossen in dikke wolken sociologentaal'. Henk de Vos geeft hem gelijk en schrijft een dunner rapport. Hij schetst de oorzaken en geeft de oplossingen aan in minder dan duizend woorden. Doet hij nog iets aan de allochtonen die niet genoeg geïntegreerd zijn? Nee, want dat is niet het probleem. Autochtonen zijn namelijk óók niet goed geïntegreerd. Het verschil is dat zij meer op het gebrek aan gemeenschap zijn ingesteld.

24. Edmund Carpenter: Pionier in de Visuele Antropologie - Anne Bakker

Auto's. Ze waren duur en stonken, ze hadden na elke rit een onderhoudsbeurt nodig en wekten de woede op van andere weggebruikers. Aan het begin van de twintigste eeuw waren de wegen bovendien ongeschikt voor een comfortabele autorit, de wegenwacht bestond nog niet en er waren geen benzinstations. Toch is de auto het dominante transportmiddel van de moderne samenleving geworden.

28. Pierre de Grote - Dick Pels

31. Gesignaleerd - Martijn Wit

32. Nieuws van de Verenigingen

Dick Pels las Pierre Bourdieus laatste, postuum verschenen boek *Ein soziologischer Selbstversuch*. Marx had de grootste moeite om zichzelf (en Engels) met behulp van zijn eigen Marxisme te verklaren. Hoe is Bourdieu met het probleem van de reflexiviteit omgegaan? Net zoals Marx onvindbaar is in het Marxisme, zo onttrekt ook het raadsel Bourdieu zich uiteindelijk aan zijn eigen poging tot sociologische zelf-analyse.

Druk, vormgeving en administratie

Koninklijke Van Gorcum, Postbus 43, 9400 AA Assen
tel. 0592 379555, fax 0592-379552, e-mail: facta@vangorcum.nl
website: <http://www.vangorcum.nl/>

Abonnementen:

SISWO-relaties	€36,75
Particulier	€44,50
Instellingen	€73,50
Studenten/aio	€28,90
Collectieve afname	€28,90

Advertenties:

1/1 pagina	€340,00
1/2 pagina	€180,00
1/4 pagina	€110,00
bijsluiten folder in overleg	

ISSN 0928-5350 - Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Advertenties

Koninklijke Van Gorcum bv, telefoon 0592-379566

De Stichting Marjan Rens is opgericht na het vroegtijdige overlijden van de Amsterdamse antropologe en ontwikkelingswerkster Marjan Rens. Zij stierf in oktober 1999 in de Nepalese bergen waar zij sinds 1998 werkzaam was. Om het werk en gedachtegoed van Marjan Rens voort te zetten wil de Stichting een bijdrage leveren aan het verbeteren van de levensomstandigheden van vrouwen die wonen in het hooggebergte, zoals de Andes en de Himalaya. Tevens stimuleert de stichting antropologisch onderzoek van en naar boeren-gemeenschappen 'op grote hoogte', met speciale aandacht voor gender issues. Binnen de stichting zijn hiervoor twee fondsen ingesteld: een ontwikkelingsfonds en een onderzoeksfonds. Uit het ontwikkelingsfonds worden kleinschalige ontwikkelingsprojecten van en voor vrouwen(groepen) in berggebieden gefinancierd. Het gaat om concrete projecten die de eigen positie versterken, de werklust verminderen of basisvoorzieningen binnen handbereik brengen. Zo hebben een school in Nepal en een vrouwenorganisatie in Bolivia al financiële ondersteuning van de stichting ontvangen. De maximale bijdrage voor een subsidie uit het ontwikkelingsfonds is €1.500,-. Uit het onderzoeksfonds worden kleinschalige subsidies verleend voor het doen van antropologisch onderzoek, het uitbrengen van een publicatie, of bijvoorbeeld voor het organiseren van een studiedag of een lezingencyclus. De maximale bijdrage voor een subsidie uit het onderzoeksfonds is €750,- per aanvrager. Richtlijnen voor het aanvragen van een subsidie kunnen via de website worden verkregen (<http://www.stichtingmarjanrens.nl>).

Contactadres: Stichting Marjan Rens, Pesthuislaan 25, 1054 RH Amsterdam, tel. 020-616 2135, email: info@stichtingmarjanrens.nl

Om aanvragers nog beter van dienst te kunnen zijn, zal het fonds in 2004 vier in plaats van twee Belvedere subsidi-

dierondes organiseren. Hierdoor kan met de regeling nog beter worden aangesloten op lopende processen.

De nieuwe sluitingsdata voor de rondes in 2004 zijn: 2 februari, 3 mei, 2 augustus en 1 oktober.

Informatie: Websites: http://www.archfond.nl/sluitingbelvedere_nl.htm en <http://www.belvedere.nu/geld/>

Eredocoraten 2004 Katholieke Universiteit Leuven

Op 2 februari zijn tijdens het Patroonsfeest van de Katholieke Universiteit Leuven eredocoraten uitgereikt aan Quentin Skinner (Geschiedenis), Michel Georges (Genetica) en Manuel Castells (Sociologie).

Professor Quentin Skinner werd op 26 november 1940 geboren in het Britse Oldham, Lancashire. Van 1959 tot 1965 studeerde hij geschiedenis in Cambridge, waar hij ook

zijn academische loopbaan uitbouwde. Sinds 1996 is hij er Regius Professor of Modern History. Hij richt zijn wetenschappelijk werk vooral op de rol van de politieke idee in de historische ontwikkeling. Zijn originaliteit schuilt hem in de vruchtbare kruisbestuiving tussen historische, filosofische en politologische inzichten. Hij spitst zijn aandacht vooral toe op de periode van de vroege Nieuwe Tijd, en besteedde ruime aandacht aan het werk van Hobbes en Machiavelli. Zijn werk heeft ook ingrijpende methodologische repercussies, met name wat betreft de retoriek en pragmatiek van historische teksten, waardoor anachronistische interpretaties voorkomen worden. Zijn studies horen tot de kern van wat men wel de Cambridge School is gaan noemen. Het werk van professor Skinner overstijgt het louter academische. Zijn inzichten zijn van groot nut in hedendaagse politieke discussies doordat ze vergeten betekenissen van moderne termen opnieuw voor het voetlicht brengen. Professor Manuel Castells werd in Spanje geboren op 9 februari 1942. Hij studeerde rechten en economie in Barcelona, maar moest vanwege zijn verzet tegen het Franco-regime vluchten naar Frankrijk. Hij

Universiteit Utrecht - Eredocoraten voor Mann en Lochman

De Universiteit Utrecht verleent eredocoraten aan de analytisch chemicus Matthias Mann en de klinisch psycholoog John Lochman. De eredocoraten worden uitgereikt tijdens de viering van de 368ste Dies Natalis, op 26 maart 2004.

Prof.dr. John Lochman (1949) is hoogleraar Clinical Psychology aan de University of Alabama en tegelijk Adjunct Professor of Psychiatry and Behavioral Sciences aan het Universitair Medisch Centrum van de Duke University. Lochman is een internationaal

befaamd onderzoeker en ontwerper van programma's ter preventie van antisociaal gedrag bij kinderen en jeugdigen. Programma's als het "Coping Power Program" en het "Anger Coping Program" zijn zeer effectief in het afleren van antisociaal gedrag bij kinderen en jeugdigen. Lochman leverde al vanaf het begin van zijn wetenschappelijke loopbaan indrukwekkende bijdragen aan de ontwikkeling van een evidence based gedragsmodificatie van antisociale gedragingen. Mede door dit werk van Lochman kreeg de cognitieve gedragsmodificatie wereldwijd in zowel de ontwikkelingspsychologie, de orthopedagogiek als in de kinder- en jeugdpsychiatrie een hoge vlucht. Het eredocoraat wordt verleend vanuit de faculteit Sociale Wetenschappen. Prof.dr. W. Koops, hoogleraar Ontwikkelingspsychologie en decaan van de faculteit Sociale Wetenschappen treedt op als erepromotor. De laudatio wordt uitgesproken door prof.dr. W.C.H.J. Matthys, bijzonder hoogleraar Psychologische en biologische determinanten van agressief gedrag bij kinderen, aan de faculteit Sociale Wetenschappen.

Nieuwe sluitingsdata Regeling projectsubsidies Belvedere

De Regeling Projectsubsidies Belvedere is bedoeld om een impuls te geven aan een praktijk van ruimtelijke ordening en inrichting waaraan cultuurhistorische waarden als bron van inspiratie ten grondslag ligt. Tevens gaat het om een ruimtelijk beleid dat gekenmerkt door integraal, ontwikkelingsgericht toekomstperspectief. Het afgelopen jaar heeft het fonds aan 74 projecten Belvedere-subsidie toegekend. In totaal is ruim 4 miljoen euro verdeeld over een gevarieerd aantal projecten, die er allemaal toe bijdragen dat bij de ruimtelijke ontwikkeling van Nederland rekening gehouden wordt met de gelaagdheid van de geschiedenis.

zette zijn studie voort aan de Sorbonne, en behaalde in 1967 zijn PhD-graad in de sociologie. Aan die universiteit behaalde hij ook een Doctorat d'Etat in de humane wetenschappen. Van 1967 tot 1979 was hij hoogleraar in Parijs. Daarna werd hij hoogleraar in Berkeley, en combineerde hij dit ambt met wetenschappelijke mandaten in Spanje.

Het wetenschappelijke werk van professor Castells volgt twee lijnen. Hij ligt mede aan de basis van wat de New Urban Sociology genoemd wordt en gericht is op de studie van de verstedelijking en de economische en sociale gevolgen daarvan. De tweede en belangrijkste rode draad in het werk van professor Castells is de sociologische studie van de gevolgen van de moderne technologie. Rond die thematiek schreef hij een trilogie, *The Information Age: Economy, Society and Culture*, waarin hij op indringende en originele wijze de contouren van onze samenleving schetst. Professor Castells publiceerde honderden artikels en twintig boeken, waarvan vele vertaald werden. Hij werd herhaaldelijk onderscheiden, en adviseerde tal van landen en internationale organisaties over sociologische aspecten van de urbanisatie en de informatisering.

Vici-toekenningen

De Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) heeft 26 excellente wetenschappers een zogeheten Vici-subsidie toegekend. Elke onderzoeker krijgt in totaal maximaal 1.250.000 euro. Hiermee moet hij of zij in vijf jaar tijd een eigen onderzoeksgroep opbouwen.

De Vici-subsidie is bestemd voor excellente, zeer ervaren onderzoekers die met succes een vernieuwende onderzoekslijn hebben ontwikkeld. De wetenschappers behoren tot de beste tien procent van hun onderzoeksveld. Daarnaast hebben ze bewezen dat ze als coach voor jonge onderzoekers kunnen optreden.

Bijna 130 onderzoekers schreven een beknopte vooraanvraag. NWO nodigde de helft van de onderzoekers uit om hun aanvraag verder uit te werken. Op basis van internationale en nationale adviezen werden uiteindelijk 26 voorstellen voor honorering geselecteerd. Onder de geselecteerde kandidaten bevinden zich zes vrouwen, bijna 25 procent. Dat is gelijk aan het percentage dat een vooraanvraag schreef en dat hun aanvraag mocht uitwerken.

NWO betaalt bijna zeventig procent van elke subsidie. De universiteit of het instituut draagt ruim dertig procent bij. Alles bij elkaar gaat het om $26 \times 1,25 = 32,5$ miljoen euro.

De Vici-subsidie is een van de drie subsidievormen van de Vernieuwingsimpuls. De andere twee subsidies zijn de Veni-subsidie (voor pas gepromoveerden) en Vidi-subsidie (voor ervaren postdocs). De Vernieuwingsimpuls is opgezet in samenwerking met het Ministerie van OCW, de KNAW en de universiteiten.

Honoreringen Vici op het terrein van de sociale wetenschappen en aanverwante thema's:

* **Efficiënt rekenen met ruimtelijke data** / Prof. dr. M. (Mark) de Berg (m) 05-04-1966, TUE - Informatica

* **Burgerschap in klassiek Athene** / Prof. dr. J.H. (Josine) Blok (v) 09-06-1953, UU - Geschiedenis

* **Oordelen over rechtvaardigheid: Met het hoofd of met het hart?** / Prof. dr. K. (Kees) van den Bos (m) 27-05-1965, UU - Sociale en Organisationspsychologie

* **Licentievelingen: theorie, beleid en experimenten** / Prof. dr. J.K. (Jacob) Goeree (m) 07-08-1966, UvA - Experimentele Economie

* **De waarde van vrijheid** / Prof. dr. M.V.B.P.M. (Martin) van Hees (m) 26-07-1964, RUG - Filosofie

* **Bevolkingsgroei en armoede in Romeins Italië** / Prof. dr. L. (Luuk) de Ligt (m) 12-08-1963, UL - Opleiding Geschiedenis

* **Hoe controleren we onze acties? (Goal-referenced control of verbal and nonverbal actions)** / Dr. A.P.A. (Ardi) Roelofs (m) 05-02-1962, Max Planck Instituut voor Psycholinguïstiek

* **Je dood werken, hoe gaat dat?** / Dr. S. (Simon) Verhulst (m) 11-12-1963, RUG - Zoologisch Laboratorium

De deadline voor indiening van de vooraanmeldingen voor de volgende ronde Vici-subsidies is 1 april 2004. De deadline indiening uitgewerkte aanvragen is 1 september 2004. Zie voor meer informatie de NWO-site: <http://www.nwo.nl>

Veni-toekenningen

NWO heeft 82 jonge, pasgepromoveerde wetenschappers een zogeheten Veni-subsidie toegekend. Elke onderzoeker krijgt in totaal maximaal 200.000 euro. Hiermee kan de wetenschapper 3 jaar lang onderzoek doen en ideeën ontwikkelen. Ruim vierhonderd onderzoekers schreven een onderzoeksplan. De aanvragen werden beoordeeld door wetenschappers in het binnen- en buitenland. Er werden uiteindelijk 82 voorstellen voor honorering geselecteerd. De succesvolle kandidaten, 32 vrouwen en 50 mannen, werden geselecteerd vanwege hun opvallend en origineel talent voor het doen van vernieuwend wetenschappelijk onderzoek.

NWO betaalt bijna zeventig procent van elke subsidie. De universiteit of het instituut draagt ruim dertig procent bij. Alles bij elkaar gaat het om circa $82 \times 0,2 = 16,4$ miljoen euro.

Zie voor een overzicht: <http://www.nwo.nl>

Uit de redactie

Femke Molenaar en Jos de Haan hebben de Factaredactie verlaten. Femke Molenaar, bureau- en eindredacteur, moesten we met pijn in het hart laten gaan. Zij heeft Facta vooral beter gemaakt door inhoudelijke bijdragen, haar aandacht voor Algemeen Leesbaar Nederlands en oog voor vormgeving. Haar contract werd niet verlengd wegens de kor-

ting op de subsidie aan SISWO (zie de rubriek SISWO).

Jos de Haan maakte vanaf 1998 deel uit van de redactie. Met name zijn betrokkenheid bij de NSV en bij de discussie over de toekomst van de sociologie kreeg een neerslag in Facta. Met zijn wortels in de Utrechtse sociologie en als medewerker van het Sociaal en Cultureel Planbureau wist hij boeiende artikelen in Facta te krijgen.

It's The Singer, Not the

Hoe betrokken is de antropologie eigenlijk nog?

Anne Bakker

Foto's: Ria Vogels

Ton Lemaire

Antropoloog en cultuurfilosoof Ton Lemaire (1941) heeft maatschappijkritiek en betrokkenheid altijd hoog in het vaandel gehad. Van 1971 tot 1988 doceerde hij antropologiestudenten aan de KUN filosofie en ethiek. De in zijn tijd zeer populaire docent begint zijn lezing met een verontschuldiging voor het feit dat hij in geen jaren meer in een collegezaal heeft gestaan en daardoor wellicht enigszins vastgeroest is. Daarvan blijkt niets. Binnen een paar minuten weet hij zijn toehoorders te boeien als hij een beeld schetst van zijn studententijd, wetenschappelijke achtergrond en politieke invloeden. Al van jongs af aan voelde Lemaire zich niet helemaal thuis in de Nederlandse samenleving. Daar dit gevoel van onbehagen en vervreemding gepaard ging met een romantische interesse voor vreemde volken, leek een studie antropologie de juiste keuze.

Het was in die tijd vooral de Amerikaanse antropologie die de boventoon voerde op de universiteit. Het cultuurrelativisme van Boas en Benedict verschafte Lemaire de middelen afstand te nemen van de eigen cultuur en kritiek te uiten op het ethnocentrisme ervan. Daarnaast studeerde hij filosofie. Hij leerde er de natuurwetenschap relativeren en zijn liefde voor kunst en natuur werd er gevoed. De kritische wetenschapsleer van Marx maakte hem bewust van de wisselwerking en balans tussen wetenschap en maatschappij. De oorlog in Vietnam, de derdewereldproblematiek en het feminisme zorgden ten slotte voor de nodige politieke bewustwording.

Onder invloed van deze roerige jaren zette Lemaire zijn eerste stappen in de academische wereld. Het waren bevlogen tijden en de betrokkenheid van de wetenschap, waaronder ook de antropologie, was duidelijk. Op de universiteiten heerste een folklore van bezettingen en

manifestaties. Men had het gevoel geschiedenis te maken. De academische wereld werd overspoeld door een linkse golf en de afstand tussen docent en student werd kleiner. 'U' werd 'jij'. Lemaire: 'Misschien hadden we wel té veel vrijheid en waren we te blind voor de minpunten van het Oostblok, maar we waren wel betrokken bij de wereld, bij de wetenschap.'

In de jaren negentig ziet Lemaire een verschraling en een verscholing van de studie antropologie. Hij ervaart het als een verlies. 'We keerden terug naar de neoliberale orde en oude verhoudingen. Leeft die kritische geest nog wel? En wie zijn eigenlijk de winnaars en wie de verliezers?' Lemaire benadrukt hoe het vacuüm dat het marxisme achterliet gecompenseerd wordt door het globalisme: 'De expansie van de wereldverhoudingen heeft een intensivering van handel en communicatie tot gevolg gehad. Het kapitalisme is geworden tot het enig mogelijke wereldregime. De globale visie is verengd tot een ideologische dimensie. Het leven in deze rijkere en spannende wereld

Song

Op 4 oktober werd het tienjarige bestaan van de Nijmeegse Reünistenkring Antropologie/Niet-westerse Sociologie gevierd. In het congresgebouw van de Katholieke Universiteit Nijmegen hielden Ton Lemaire, Willy Jansen en Harald Prins lezingen over het thema van de dag: de betrokken antropologie.

is tegelijkertijd onzekerder en doorzichtiger geworden.' Lemaire wijst op de desoriëntatie, het onbehagen in de globalisering. De basistegenstellingen van de vroegere sociologie spelen ook nu een rol: *Gemeinschaft* versus *Gesellschaft*. Men gaat ten onder in de vele niveaus van de nieuwe wereld. Men leeft zowel regionaal als nationaal, internationaal en globaal.

Lemaire onderscheidt in die ontwikkeling de opkomst en articulatie van lokale bewegingen. Het subject en object zijn beiden onderdeel van hetzelfde proces en ook de lokale bewegingen dragen bij aan het nieuwe wereldbeeld. Als voorbeeld neemt hij een Franse boerenbeweging die zich met lokaal geproduceerd, eerlijk voedsel verzet tegen de Amerikaanse overheersing van de voedselindustrie met als boegbeeld de McDonald's-cultuur. Als uitiem betrokken antropoloog zet Lemaire zich ook persoonlijk in voor deze boerenbeweging. Uit overtuiging heeft hij zich teruggetrokken in Frankrijk en verbouwt hij daar zijn eigen,

eerlijke, lokale voedsel.

Een toehoorder vraagt zich af of Lemaire zich tegen de wereldeconomie heeft gekeerd. Maar niets is minder waar: 'Ik ben zeker niet tegen economie. Wel plaats ik een kanttekening bij de huidige economie. Ik wijs de hegemonie van de economische wereldmarkt af en streef naar een betere balans tussen het economische/industriële en het sociale/culturele. De marktwetenschap zou beter gerelativeerd moeten worden. Iedere hap die we nemen is een politieke en economische keuze', aldus Lemaire.

Willy Jansen

De tweede spreker van de dag is Willy Jansen (1950), hoogleraar vrouwenstudies aan de Universiteit van Nijmegen. Jansen promoveerde in 1987 op een antropologisch onderzoek naar alleenstaande vrouwen in Algerije. Zij bekijkt het thema 'De Betrokken Antropologie' vanuit het

standpunt van de huidige studenten antropologie. Als docente zoekt zij naar wat er leeft onder haar studenten. Het 'hardop gedroom van de jaren zestig en zeventig' heeft zich vertaald naar een heel andere houding en woordenschat. De Joke-Smit-analyse van feminisme is uit, net als klagen en spandoeken. De betrokkenheid van de nieuwe millenniumstudent uit zich in moderne woorden. 'Machteloosheid' heeft plaats gemaakt voor 'empowerment', men is niet meer tegen, men is vóór. Studenten denken na over thema's als liefde, migratie en maatschappij. En dat alles vanuit een kritisch genderperspectief. Jansen schetst een beeld van de moderne student, die naast zijn of haar studie een baan heeft en veel geld verdient. De wereld ligt aan hun voeten. Onderzoek naar straatkinderen in Brazilië of prostitutie in Cuba? Alles kan en de betrokkenheid kent in ieder geval geen financiële beperkingen.

Niets mis dus met de betrokkenheid van de huidige studenten antropologie! Maar hoe zit het met de docenten die zo'n dertig jaar geleden hardop droomden over hun idealen en die de wereld gingen verbeteren? Wat is er bewaard gebleven van die betrokkenheid? Jansen vraagt het zich hardop af en kijkt, net als Lemaire, terug op die roerige jaren zeventig. Een periode die volgens haar gemakkelijk is te romantisieren, maar die toch ook getekend werd door veel 'oeverloos gezwets'. Jansen blijft dicht bij huis en beperkt zich tot haar persoonlijke betrokkenheid die primair bij het onderwijs ligt. Het vooruit helpen van wetenschappers en het overbrengen van de intrinsieke waarden van wetenschap is voor Jansen dé manier om haar betrokkenheid te manifesteren. En dan met name voor vrouwen en andere minderheden.

Zo ondergraaft Jansen door onderzoek de vooronderstelling dat de islam vijandig staat tegenover het onderwijs. Dergelijke ideeën ontstaan volgens Jansen door oversimplificatie en verreligiosering van deze problematiek. Ze wijst op de Nederlandse bezorgdheid voor misstanden waardoor we soms vervallen in een subtekst van eigen superioriteit: 'In onze zorg voor de "Islamitische onderdrukte vrouw" vergeten we bijvoorbeeld dat tot 1957 vrouwelijk onderwijzend personeel in Nederland haar baan kwijtraakte bij het huwelijk. En dat na vijftig jaar vrouwen in de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen er in het jaar 2000 slechts zes procent vrouwelijke leden waren in de sectie letterkunde en zelfs nul procent binnen de sectie natuurkunde.'

Zo vrouwvriendelijk is de Nederlandse wetenschap dus

niet en om onze huidige situatie te vergelijken met de rest van de wereld, verblijft Jansen de toeschouwers met een aantal opzienbarende getallen en feiten. Zo laat zij zien hoe er tien jaar geleden in Nederland slechts 2,3 procent van de professoren vrouw was; in Noorwegen was dat 9,3 procent; in Iran 5,9 procent en in Turkije maar liefst 20 procent! Op de universiteiten van een land als Jordanië is 66 procent van de eerstejaarsstudenten vrouw tegen 49 procent in Nederland. Voor de volledigheid laat Jansen ook zien dat het analfabetisme in veel islamitische landen over het geheel genomen nog steeds erg hoog is, al verschilt dat aanzienlijk per land. Door armoede is het onderwijs niet wijdverbreid en vooral de armen en boeren hebben weinig kansen. Het punt dat Jansen wil maken, is dat het religieuze argument in de Nederlandse discussie over achterstand in het onderwijs bij vrouwelijke allochtonen niet geldt. Binnen de islam wordt onderwijs juist hoog aangeslagen en voor vrouwen is een baan in het onderwijs alom geaccepteerd. Problemen op het gebied van onderwijs en allochtonen hebben dus eerder te maken met bijvoorbeeld conservatieve neigingen van migranten of ongeletterdheid van ouders, of met onjuiste reacties van de Nederlandse samenleving daarop.

Jansen pleit kortom voor een kritische reflectie op genderverhoudingen binnen de wetenschappelijke wereld, in Nederland en daarbuiten. Ze eindigt daarbij met een klein pleidooi voor de onafhankelijkheid van de wetenschap onder verwijzing naar Louise Fresco: 'De universiteit moet niet verworden tot een instrument van het bedrijfsleven of de overheid. De creativiteit van mensen mag niet ingedamd worden: It's the singer, not the song. We streven naar een betrokkenheid die tegelijkertijd op afstand blijft.'

Harald Prins

Als hoogleraar in de culturele antropologie is Prins (1951) verbonden aan Kansas State University. Hij is geboren en getogen in Nederland en opgeleid aan verschillende universiteiten in Europa en Amerika. Zijn ruime academische achtergrond in archeologie, geschiedenis, film en antropologie combineert Prins in zijn verschillende werkzaamheden. Naast zijn werk als docent was hij onder meer ook voorzitter van *The Society for Visual Anthropology*, publiceert hij regelmatig en heeft hij onlangs een documentaire gemaakt over Edmund Carpenter, pionier in de visuele

antropologie.

In cyberspace blijkt 'de betrokken antropologie' niet te bestaan: de enige 'hit' op internet was de aankondiging van deze bijeenkomst. Daarom neemt ook Prins zijn eigen verleden onder de loep om te kijken hoe hij zelf invulling geeft aan die 'betrokken antropologie'. Vanaf zijn studententijd wilde Prins iets betekenen voor de wereld. Zijn Nijmeegse opleiding legde de grondslagen voor zijn verdere loopbaan. Later, op de New School for Social research in New York City, voelde hij een bepaald onbehagen met het Marxistische model dat daar gehanteerd werd. Prins streefde naar een op progressie gerichte praktijk: 'Het praten over revoluties en proletariërs in het centrum van Manhattan, het hart van het kapitalisme, strookte niet met mijn ideeën. Ik zocht naar een taal om in contact te komen met een breder publiek.' Op de filmacademie leerde hij visueel communiceren via beeld, volgens hem beter vertaalbaar en universeler dan het elitaire wetenschapsjargon. Toen Prins later naar Maine verhuisde, bleken de daar wonende Micmac-indianen in een kwetsbare positie te verkeren. Hij zag mogelijkheden om zijn wetenschappelijke idealen in de praktijk te brengen en startte een onderzoek naar de geschiedenis en landrechten van deze

(Reünistenkring Antropologie Nijmegen:
<http://www.socsci.kun.nl/maw/antropologie/reunist.html>)

Toon Hoogveld, Rob Trouwborst en Ton Lemaire

Harald Prins

SISWO/Instituut voor maatschappijwetenschappen
Plantage Muidergracht 4, 1018 TV Amsterdam
tel. 020 5270600, fax 020 6229430 / e-mail: siswo@siswo.uva.nl
internet: <http://www.siswo.nl>

indianen. Zijn inzet als antropoloog, activist en filmmaker leidde tot een nieuwe federale wet die de destijds landloze stamgroep niet alleen federale erkenning gaf, maar ook een miljoen dollar voor de aanschaf van een reservaat. Sinds die tijd is Prins betrokken bij het lot en de geschiedenis van meerdere indianengemeenschappen. Vooral de repatriëring van kennis, het terugbrengen van gegevens en inzichten naar volkeren aan wie wij onze ontwikkeling en carrière danken, vindt Prins een belangrijk onderdeel van zijn werk. Het fijnste moment in zijn loopbaan, zo vertelt hij, was het signeren van zijn boek voor een jonge indiaan in Canada die nu zelf antropologie studeert. 'De cirkel was rond, de kennis was teruggekeerd naar de gemeenschap waar zij uit voortkomt.'

Prins wijst ook op een andere belangrijke bijdrage die je als betrokken antropoloog kunt hebben, namelijk het verschaffen van een stem aan onderdrukte achtergestelden in de samenleving. Prins treedt regelmatig op als getuigdeskundige in overheidsaangelegenheden en rechtzaken met betrekking tot jacht-, vis-, en landrechten van Indianen. 'Als antropoloog kun je geen onderzoek doen zonder betrokken te zijn bij diegenen bij wie je onderzoek doet. Als je vervolgens de mogelijkheid hebt om je in te zetten voor het lot van die gemeenschap, omdat je bijvoorbeeld door een hogere wetenschappelijke status meer overredingskracht hebt bij een politicus, jury of rechter, kun je op die manier een belangrijke bijdrage leveren. Dat is een ethische verantwoordelijkheid die je hebt als wetenschapper ten aanzien van de onderzochte gemeenschap.'

Kort samengevat ziet Prins het belang van 'betrokken antropologie' vooral terug in de dekolonisatie van kennisproductie, het beter inzicht krijgen in cultuurprocessen en het begrijpen van de dynamiek van veranderende culturen. De kanttekening die hij tot slot bij betrokkenheid in de wetenschap zet, is te vergelijken met die van Willy Jansen. Ook Prins benadrukt het belang van objectiviteit, van het behouden van een neutrale positie binnen de te onderzoeken gemeenschap. Iedere andere positie zal volgens hem ten koste gaan van de effectiviteit van het onderzoek.

Anne Bakker is antropoloog en tekstschrijver

SISWO is genooddacht haar dienstverlenende activiteiten te staken

Door de Universiteit van Amsterdam is de subsidie aan SISWO gereduceerd. De korting zal na drie jaar zijn opgelopen tot 40 procent van de huidige subsidie. Daardoor kan SISWO haar dienstverlenende en ondersteunende activiteiten voor sociaal-wetenschappelijke werkverbanden, beroepsverenigingen en tijdschriften niet continueren. Deze activiteiten zijn met ingang van 2004 gestaakt. Als bestaande contracten een onmiddellijke stopzetting in de weg staan, worden de werkzaamheden stopgezet na afloop van de overeenkomst. SISWO zal zich als instituut, in lijn van de ontwikkelingen in de afgelopen jaren, voornamelijk toespitsen op contractactiviteiten op het vlak van 'social policy'.

Bijeenkomsten

TvC en SISWO: Studiemiddag seksuele delinquenten

19 februari (15.00 – 17.00 uur)

Aanmelden en informatie: Carolien Bouw, tel. 020 5270638, e-mail: bouw@siswo.uva.nl

Biografie en identiteit: Whose story is it anyway – Wiens verhaal is het eigenlijk / 27 februari (15.00 – 17.00 uur)

Iedereen die biografisch onderzoek doet kent het probleem. Het verhaal, of de verhalen van de informant, staat niet alleen, ze staan ergens voor. Ze moeten geïnterpreteerd worden, in een context geplaatst, binnen het verhaal van de schrijver gepast, een bredere betekenis krijgen. Hierover wisselen Ellis Jonker en Christien Brinkgreve met elkaar en met de toehoorders van gedachten. Voorzitter is Kathy Davis.

Contact: Bernard Kruithof, e-mail: kruithof@siswo.uva.nl, tel. 020 5270646

Elfde Sociaal-wetenschappelijke studiedagen

22 en 23 april / Amsterdam (Casa 400)

We hebben de periode waarbinnen abstracts kunnen worden ingediend verlengd van 15 januari tot 9 februari 2004. Let op: het digitale inschrijfformulier dat op de site <http://www.siswo.nl> stond, heeft niet altijd storingsvrij gewerkt. Het is dus mogelijk dat uw abstract ons niet heeft bereikt. Ga in dat geval als volgt te werk: stuur ons nogmaals uw abstract naar e-mail: studiedagen@siswo.uva.nl, en stuur ons uw aanmeldingsformulier voor deelneming per post of per fax. U kunt zich dan meteen opgeven voor deelneming aan het diner pensant, op de eerste congresdag, donderdag 22 april. Op het plenaire gedeelte van de eerste dag van de Sociaal-wetenschappelijke studiedagen 2004, met als thema 'De Ontregelde Samenleving', is prof. Mark Elchardus (Brussel) de inleider; in het daarbij aansluitende forum hebben o.a. zitting prof Elly Lissenberg (Universiteit van Amsterdam) en Sadik Harchaoui (Forum). Voorzitter is dr. Jeroen Winkels (ITS). Uiteraard is het niet nodig om een paper te presenteren om de Sociaal-wetenschappelijke van 2004 bij te wonen. Raadpleeg de website <http://www.siswo.nl> en stuur ons uw aanmelding als bezoeker.

Internationale conferentie Levensloopbeleid

3 en 4 juni 2004

Den Haag (SER-gebouw, Bezuidenhoutseweg 60)

Contact: Loek Groot, email LGroot@siswo.uva.nl, tel 020 527 0667

Net architecten

Patrick Stouthuysen

Ik werk in een gebouw dat bij architecten hoog staat aangeschreven. Op de gang kom ik regelmatig architectuurtouristen tegen die elkaar vertellen hoe geweldig deze constructie wel is. Ik leg ze behulpzaam uit hoe ze weer terug in de trappenhal moeten geraken en op dode momenten laat ik ze met plezier even rondkijken in mijn kamer.

De architect, Renaat Braem, heeft wel meer bezienswaardigheden op zijn actief. Er is het hoofdgebouw van de Antwerpse politie, een erg dominante toren midden in de oude stad. Er is, als je met de wagen van Antwerpen naar Brussel rijdt, ter hoogte van Boom een gigantisch flatgebouw, van waaruit je, als je er woont, de hele dag leuk naar het drukke verkeer kan kijken. Er zijn een reeks sociale huisvestingscomplexen die, met steeds minder succes, het maakbaarheidsgeloof uit de tijd waarin ze werden gebouwd proberen levendig te houden.

Braem was een architect met een missie. België vond hij het lelijkste land van de wereld. Hij had zichzelf de taak toebedeeld de mensen wooncultuur bij te brengen. Dat valt in de praktijk nogal tegen. Zo is het gebouw waarin ik werk uitermate gebruiksonvriendelijk. Als de zon een poosje schijnt wordt het al gauw ondraaglijk heet. Als het winter is, sleep je het best een straalkachelje aan. De ovaalvorm van het gebouw maakt het er niet makkelijker op. Je hebt een heleboel kleine kamertjes, veel gebogen muren en een hoop verloren ruimte.

Dat lees je wel vaker over beroemde gebouwen, dat ze eigenlijk niet geschikt zijn voor de taak waarop ze zijn

berekend. De architectuurcriticus Stewart Brand heeft daarvoor een verklaring. Architecten bouwen niet voor de mensen die de gebouwen gebruiken, maar voor andere architecten. *Magazine architecture* noemt hij dat. Je status en marktwaarde gaan omhoog als er over je werk in de toonaangevende tijdschriften wordt geschreven. En dus draag je er zorg voor dat je precies die dingen bouwt die je collega's en de architectuurtheoretici leuk vinden. Pech voor wie daarna in zo'n gebouw moet wonen of werken.

Als je erover nadent, gaat het er niet anders aan toe in de sociale wetenschappen. Wij schrijven ook in eerste instantie voor elkaar. In de algemene boekhandels vind je dan ook steeds minder sociaal-wetenschappelijke literatuur. De meesten van ons zijn immers niet geïnteresseerd in een breder publiek van niet-vakgenoten. Dat heeft te maken met hoe in onze discipline status en marktwaarde worden bepaald: als je niet in de juiste tijdschriften publiceert kan je het vergeten.

Er zijn uiteraard goede redenen voor het bestaan van vak-tijdschriften. Ze vormen het wetenschappelijk forum, doen aan kwaliteitscontrole en houden de standaarden van het vak hoog. Dat buitenstaanders meestal niet warmlopen voor die tijdschriften is tot op zekere hoogte onvermijdelijk: disciplines ontwikkelen immers een eigen jargon, eigen theorieën en methoden.

Vervelender is dat na verloop van tijd de vorm de inhoud gaat bepalen. Tijdschriften krijgen een bepaald imago. Wie een stuk wil publiceren gaat zich daarop richten. Daardoor lijken de meeste bijdragen steeds meer op elkaar. Auteurs spelen op veilig, leveren maatwerk, schrijven precies die dingen die referees fijn vinden. Dat hoeft op zich niet zo'n probleem te zijn. Sociale wetenschappers hebben immers voor op architecten dat andere mensen geen last hebben van onze miskleunen. Saaie tijdschriften richten minder kwaad aan dan lekkende daken, slecht zittende ramen of afbrokkelende betontegels. Ja toch?

We zouden het eerlijkheidshalve aan onze studenten moeten vragen. Ik vrees dat ik het antwoord weet. Jaarlijks leveren we een paar honderd nieuwe sociale wetenschappers af. Vrijwel niemand daarvan voelt spontaan de aandrang om een abonnement op een van de vele vak-tijdschriften te nemen. Geen wonder. Al die jongens en meisjes beginnen enthousiast te studeren met het idee dat ze spannende dingen gaan horen over belangrijke maatschappelijke onderwerpen en over de grote vragen van de mensheid. En dan laten we ze gortdroge tijdschriftartikelen lezen waarin het uitsluitend gaat over die dingen die vakgenoten van ons verwachten.

Het allerergste is dat we dat niet eens als een probleem ervaren. Net als Braem gaan we ervanuit dat de gebruikers zich maar aan ons moeten aanpassen. We vinden het belangrijker dat we in zo'n tijdschrift staan dan dat het door anderen met plezier wordt gelezen. Net architecten.

Ménage à trois : pers, politicologen en politici

Het concept van de studiedag *Ménage à trois* die wij op 9 december 2003 in het Vlaams Parlement organiseerden, ontstond vanuit een levendige interne discussie over de nood aan of het nut van maatschappelijke toetsing van ons politicologisch werk. Het is een debat dat op het departement politieke wetenschappen van de Universiteit Gent al eens de kop op steekt. De setting van de driehoeksverhouding tussen pers, politici en politicologen leek ons een geschikt model voor een bevraging over de relevantie of wereldvreemdheid van politicologisch onderzoek. Dat liet niet enkel deze vraagstelling toe, maar maakte tevens mogelijk na te gaan hoe de onderlinge verhouding tussen deze drie actoren in elkaar zit, welke rolperceptie ze ten aanzien van elkaar hebben, wat ze van elkaars werk vinden en of meer samenwerking eventueel nuttig of aangewezen kan zijn. Hoe evolueren deze rolpatronen in de toekomst, bijvoorbeeld in het licht van de 'toenemende mediatisering van politiek'?

Het was dus expliciet onze bedoeling verder te gaan dan uitsluitend een zelfbevraging onder politicologen over een aantal thema's, en onze eigen professie in een ruimer geheel te brengen. Dus probeerden we naar analogie van de gelijkaardige discussie in andere landen – zoals Frankrijk – een inschatting te maken van de plaats van de politicologie in de gemediatiseerde politieke wereld.

Kunnen we sowieso spreken van een driehoeksverhouding, waarbij de drie partners elkaar bevruchten, of is dit een illusie, een wensdroom van politicologen die hun werk een belang en plaats willen toedichten die er in realiteit helemaal niet is? Is de aangehaalde driehoek met andere woorden een geforceerde constructie?

Deze centrale zoektocht werd in een eerste, plenaire deel van de studiedag vanuit een algemene, meer theoretische benadering behandeld, waarbij een ervaren politicologe, politicus en politiek journalist gevraagd werden hun visie te geven op de aard van de al dan niet illusoire *ménage*.

Na de middag werd de zoektocht in vier parallelle sessies op een meer inductieve manier voortgezet vanuit een concreet discussiethema. De studiedag vormde een confrontatie van inzichten, kennis en ervaring van de drie actoren over regeringsvorming, vermarkting van de politiek, herkenbaarheid van Vlaanderen en de verkiezingscampagne. Afsluitend moest een debat tussen ervaren wijzen aangeven wat de toekomst zou brengen. De organisatie verliep in samenwerking met *Kleurrijk Vlaanderen*, een project van de Vlaamse regering dat zich tot doel stelt de discussie en het denken over de toekomst op diverse terreinen (onder andere mobiliteit, democratie) te stimuleren.

Deze *ménage à trois* kon op heel wat interesse rekenen, zoals bleek uit feit dat ruim 450 studenten, politici, politicologen en journalisten het congres bijwoonden.

Enkele concluderende vragen van deze studiedag: heeft het politicologisch onderzoek baat bij een extra toetsing, *in casu* over de maatschappelijke waarheidsgetrouwheid? Wat is de meer- of minwaarde van en voor sociale wetenschappers van optredens in de media? Waar liggen welke grenzen in het gehoorzamen van de wetten van de media?

PROFESSO

Carl Devos, Tineke Boucké, S

Een extra toetsing van het wetenschappelijk onderzoek?

Een van de doelstellingen die op de achtergrond van deze studiedag sluimerde, heeft betrekking op de vraag hoe 'waarheidsgetrouw' politicologische inzichten zijn. De wetenschappelijke degelijkheid wordt via strenge, specifieke, eigen en interne criteria beoordeeld en gecertificeerd. Naast evidente methodologische controles vormen doorgaans ook vragen met betrekking tot maatschappelijke relevantie onderdeel van de *peer review*-criteria. Niet zozeer relevantie als waarheidsgetrouwheid stond ons als een van redenen voor het organiseren van het congres voorop.

Daarmee verwijzen we heel specifiek naar de 'waarheid' zoals goed geïnformeerde ervaringsdeskundigen – politici en politiek journalisten – die beleven en zien. Doel was na te gaan hoe realistisch zij de politicologische studies en onderzoeksresultaten inschatten, dat wil zeggen in welke mate die overeenkwamen met of herkenbaar waren in de politieke realiteit zoals zij die beleefden.

Dat dit een terechte reflectie zou kunnen zijn, wordt onder meer geïllustreerd door deze treffende uitspraak van federaal Kamervoorzitter Herman De Croo in de pers: 'een politicoloog is in de politiek wat een training is in de badkamer. Je krijgt goeie kuit en spieren, maar buiten op straat regent het, het is er glad, er is verkeer. Bon, die politicologen die het allemaal weten ... Weten jullie nog wie de critici waren van Rubens, Shakespeare of Molière. Kunnen jullie hen? Neen! En kennen jullie Rubens, Shakespeare of Molière nog? Ja! Punt gemaakt.'

Peter Vandermeersch, hoofdredacteur van de krant De Standaard - Carl Devos, Prof. aan de vakgroep Politieke Wetenschappen, Ugent (moderator) - Dirk Sterckx, Europarlementslid voor de liberale VLD, voormalig tv-journalist bij de openbare omroep VRT - Helmut Gaus, Prof. aan de vakgroep Politieke Wetenschappen, Ugent

R OF POMPIER?

ofie Staelraeve, Kristof Steyvers en Tom Verstraete

Uiteraard hebben elk van deze drie actoren hun eigen referentiekader, doelstelling en bewegingswetten. Het gaat dan ook geenszins om de goedkeuring of evaluatie van sociaal-wetenschappelijk onderzoek door deze ervaringsdeskundigen. Doel is louter om na te gaan of zij - die zelf de studierealiteit van het politicologisch onderzoek meemaken of vormen - het wetenschappelijk onderzoek over de processen die ze zelf beleven of vormgeven niet als wereldvreemd afdoen. Spreken wetenschappers en politici wel over dezelfde realiteit? Gaat de wetenschapper niet eerder uit van een virtuele realiteit, van te verregaande veronderstellingen over de empirie?

Voor heel wat wetenschappers zal deze toetsing wellicht zinloos of irrelevant zijn. Ze houden het bij de eigen vakspecifieke beoordelingscriteria en pleiten voor een alleenheerschappij van deze. Nochtans sluit dit niet uit wat wij op de studiedag hebben betracht. Uiteraard erkennen en onderschrijven we ten volle het belang, de waarde en het primaat van de specifieke evaluatiecriteria van de eigen beroepsgroep. Het gaat hier geenszins om het vervangen van de strenge *peer review* in bijvoorbeeld A1-tijdschriften, wel om het aanvullen daarvan met een extra en heel specifiek toetsingsmoment dat niet dezelfde impact mag en moet hebben. Deze toetsing kan gezien worden als een van de vele onderdelen van de integrale kwaliteitszorg van het wetenschappelijk onderzoek. Het lijkt ons bijzonder boeiend na te gaan hoe 'waarheidsgetrouw' wetenschappelijke analyses zijn door ze te confronteren met de commentaren van ervaringsdeskundigen. In dit opzicht was de ervaring op het congres eerder teleurstellend. We kunnen immers achteraf niet oordelen of deze extra toetsing zinvol is en wat de oordelen van

de ervaringsdeskundigen over de waarheidsgetrouwheid van politicologische conclusies en onderzoeksresultaten zijn. We zijn er namelijk überhaupt niet in geslaagd deze toetsing te organiseren. Dat had blijkbaar veel te maken met de communicatie tussen sociale wetenschappers (politicologen) enerzijds en de ervaringsdeskundigen (politici en politiek journalisten) aan de andere kant. Politicologen konden tijdens de parallele sessies veelal niet voldoende precies aangeven wat hun onderzoek concreet over deze of gene ontwikkeling of gebeurtenis vertelde, de ervaringsdeskundigen bleken onvoldoende aanknopingspunten te hebben om het abstracte politicologische werk toe te passen in hun concrete realiteit. De vraag of politici en politiek journalisten de politicologische analyses waarheidsgetrouw achten, kunnen we met andere woorden niet beantwoorden. Op dat punt is de studiedag niet in z'n opzet geslaagd. Maar misschien houdt deze vaststelling al voldoende lessen in.

Relatie pers-politicologen: de pompier en de professor

Ons pleidooi voor discussie over een additioneel evaluatiecriterium van het wetenschappelijke werk impliceert een verspreiding van dit werk bij een niet-wetenschappelijk publiek. Dit kunnen de eerder aangehaalde ervaringsdeskundigen zijn, zoals politici en pers. Wetenschappers kunnen laatstgenoemde ook - al dan niet op eigen initiatief - gebruiken als een medium om sociaal-wetenschappelijk onderzoek aan het grote publiek bekend te maken. Daarmee komen sociale wetenschappers in de molen van

de media terecht, gekenmerkt door een eigen logica, door eigen criteria en wetten. Wat hebben wetenschappers en media aan elkaar?

Een politicoloog die publieke uitspraken doet langsheen de media stelt zich bloot aan interpretatie en herformulering, aan commentaar en reacties die veel 'ruimer' zijn dan deze die te verwachten zijn in een wetenschappelijk tijdschrift. Dat zet soms wellicht aan tot zelfcorrecties, tot het aanpassen van de boodschap aan het medium. Sociale wetenschappers kunnen zo niet enkel duiden maar ook invloed uitoefenen. Vaak gaat het evenwel om informatie die een goede journalist met enig doorzettingsvermogen zelf ook bij elkaar had kunnen denken, maar voor de journalist overweegt hier het tijds- en gezagsargument. Duidelijk is dus dat de relatie tussen pers en sociale wetenschappers voor beiden functioneel kan zijn, maar is ze bevredigend en welke zijn de gevaren?

De media hebben niet veel te verliezen met de introductie van academici, integendeel. De academicus biedt niet alleen informatieve input, maar verschaft deze input ook een zweem van legitimiteit en sérieux. Het grootste deel van het ontvangende publiek beschouwt de academicus immers als een expert ter zake. Wie dagelijks rond een bepaalde materie werkt, zal wel met kennis van zaken spreken. *So far, so good*, tenminste als de wetenschapper zich enkel uitspreekt over zijn eigen wetenschappelijke werk. Maar wat wanneer die zich ook laat verleiden tot ruimere uitspraken? Hoe zit het dan met de meerwaarde van sociale wetenschappers?

Door zijn academische werkzaamheden en verantwoordelijkheden wordt de wetenschapper een 'bevoorrechte getuige' voor pers en publiek. Hier speelt hetzelfde mechanisme als wanneer de pers een pompier opvoert om een brand te becomingentiëren. Deze brandweerman komt niet alleen geloofwaardig over wanneer hij spreekt over een vuurhaard die hij eigenhandig hielp bedwingen, maar ook wanneer hij commentaar levert op een ander brandprobleem. Voor de pers betekent dit commentaar extra input én een zekere legitimiteit. De wetenschapper ondergaat hier hetzelfde lot als de pompier. Maar een pompier weet niets over een voedselcrisis; in dat geval wordt de slager voor de camera gehaald. De vraag is of de sociale wetenschappers niet soms als allroundspecialisten worden opgevoerd.

Heeft de academicus dan zelf wat te winnen aan de liaison met de pers? Het (frequente) persoptreden zorgt op het eerste gezicht niet voor tastbare resultaten en kan zelfs aanleiding geven tot devaluatie van de academische status in een bepaalde *inner circle*. Wie vaak tijd vrijmaakt voor de pers, verliest aan objectiviteit, verliest ook tijd voor gedegen onderzoek en dit moet onherroepelijk ten koste gaan van de kwaliteit van het onderzoek, aldus de redenering. De academicus heeft – behalve een uiterst menselijke streling van het ego – in deze visie niets te winnen bij persaandacht.

Maar er kan sprake zijn van gezichtsbedrog. Hoewel de academicus inderdaad geen resultaten die passen op een wetenschappelijk CV aan het contact met de pers overhoudt, kan dit contact zeker als glijmiddel dienen voor meer indirecte populariteit. Ook binnen de wetenschap spelen de regels van de vermarkting. Een bekend gezicht of naam kan zo zeker deuren openen voor de publicatie van een wetenschappelijk werk, waarin onderzoeksre-

sultaten op een gepopulariseerde manier bekend worden gemaakt. Net zo goed kan dit helpen bij het binnenhalen van fondsen voor mensen en middelen tot verder onderzoek, of voor het binnenhalen van uitnodigingen tot prestigieuze lezingen. Ten slotte kan aan de positieve zijde van de balans ook een potentiële toename van studenten (én dus financiële middelen voor het bewuste departement) worden ingeschreven, studenten die zich aangesproken voelen door de inhoud of de stijl van de overgebrachte boodschap. De sociale wetenschapper heeft dus vast en zeker ook voordeel te halen uit een media-optreden. Pers en politicologie, het lijkt dus een win-winsituatie. Maar hoe ver gaat de onderzoeker in deze infiltratie in de media, of hoe ver gaat zijn samenwerking met de politiek of het beleid? Deze belangrijke vragen moeten alle disciplines binnen de sociale wetenschappen blijvend bezig houden. Het gaat om het evenwicht en de spanningsverhouding tussen maatschappelijke relevantie en verantwoordelijkheid aan de ene kant en de eigenheden van het wetenschappelijk bedrijf anderzijds.

De verantwoordelijkheid van de sociale wetenschapper

Deze bezinning sluit aan bij een klassieke en fundamentele discussie die binnen de universitaire gemeenschap onbeslist blijft voortbestaan: die over de verantwoordelijkheid van de (sociale) wetenschapper ten aanzien van de samenleving waarin en waarvoor – gelet op de financiering – hij werkt. Hoe belangrijk of noodzakelijk is maatschappelijke participatie binnen de opdracht, de

Foto hierboven: een beeld uit de ochtendsessie, waar diverse eminente sprekers een meer algemene lezing gaven. Hier zijn te zien, van links naar rechts: - Norbert De Batselier, Voorzitter van het Vlaams Parlement (SPA, socialistisch) - Carl Devos - Els Witte (aan de pupiter), Prof. aan de vakgroep letteren en wijsbegeerte, VUB (Vrije Universiteit Brussel) - Dirk Achten, nu politiek directeur bij de VLD; voormalig politiek journalist bij De Standaard - Jos Gheysels, Vlaams Parlementslid voor Groen!; tot de verkiezingen van mei 2003 was hij politiek secretaris (= partijvoorzitter) van de groenen.

taakomschrijving of het functieprofiel van de sociale wetenschapper? En waaruit kan of moet die maatschappelijke participatie precies bestaan? Hoe verhoudt deze deelname aan het publieke debat zich tot interne afspraken over deontologie en methodologie, tot de veronderstelde objectiviteit en de aangeprezen afstand tussen onderzoeker en zijn studiemateriaal? Uiteraard werd op deze studiedag niet het ultieme antwoord geformuleerd. Het gaat immers om een essentieel gecontesteerd vraagstuk waarover nooit unanimititeit zal bestaan.

Bovendien wordt deze vraag niet door alle sociale wetenschappers als voldoende relevant (h)erkend. Voor sommige academici is deelname aan het publieke debat, (media)optredens, onbezoldigde voordrachten voor sociale organisaties) evident. Voor anderen is deze vraag overbodig, aangezien de eigen professie voldoende ruimte voor debat biedt en enkel beroepseigen criteria relevantie hebben. Volgens deze laatsten moeten wetenschappers zich dan ook buiten het publieke forum houden. Elk publiek optreden, behoudens het strikt presenteren van eigen onderzoeksresultaten, verloopt volgens deze academici conform andere wetten en criteria dan deze van de eigen beroepsgroep en impliceert, al of niet direct of bewust, een schijn van subjectiviteit die ten zeerste vermeden moet worden. Met andere woorden: zelfs het stellen van de vraag impliceert een standpunt.

Nieuwsgierigheid en betrokkenheid lijken ons evenwel essentiële voorwaarden voor wetenschappelijke studie. Deze veelal lange en eenzame zoektocht kan wellicht niet zonder de aanhoudende motivatie die ontstaat uit de betrokkenheid bij het studieonderwerp. Daarmee is niet gezegd dat wetenschap als een soort 'roeping' moet

omschreven worden, wel dat het ons onmogelijk lijkt dat de sociale wetenschapper - alvorens of na verloop van tijd - zich niet betrokken voelt bij hetgeen hij onderzoekt, dan wel dat hij daarover geen eigen, persoonlijke opvatting over ontwikkelt of heeft. Dit lijkt ons niet enkel noodzakelijk voor het volgehouden onderzoek, maar is er ook een onvermijdelijk gevolg van.

Deze nieuwsgierigheid of betrokkenheid bij het studieonderwerp evolueert vaak tot een persoonlijk engagement van de onderzoeker. Dat laatste hoeft daarom geenszins in partijpolitieke termen te worden gezien. En met dit alles lijkt ons niets zorgwekkends aan de hand, het toont enkel dat ook de onderzoeker lid is van de maatschappij die hij bestudeert. Objectiviteit is in deze een fata morgana, intersubjectiviteit het hoogst haalbare dat via de confrontatie van onderzoek, stellingen en opvattingen van verschillende sociale wetenschappers op het publieke forum georganiseerd kan worden.

Daarmee is duidelijk dat sociale wetenschappers aan het publieke en ook politieke debat kunnen deelnemen. De grenzen, vormen en voorwaarden van deze participatie zijn voer voor delicate discussies. Maar elke onderzoeker dient zelf na te gaan of hij deze stap zet, dan wel in de vorm van een opiniestuk of via een live televisieoptreden van 45 minuten. En hoe ver reikt de beweegruimte als academicus? Wanneer is zijn opinie, al of niet in de vorm van een *educated guess*, niet meer of minder waard dan die van de pompier om de hoek? Wanneer is de gerespecteerde socioloog of politicoloog vooral de gemiddelde buurman, verontruste ouder, ervaren klant of boze autobestuurder die toevallig op de loonlijst van een universiteit staat? Wanneer verliest het publieke commentaar van de academicus haar toegevoegde waarde en gaat het om niets meer dan een stem uit het volk?

Het vraagstuk van de publieke deelname zegt evenwel niets over de kwaliteit van het onderzoek of van de onderzoeker. Afwezigheid op het publieke forum betekent niet dat de academicus als onderzoeker tekortschiet. Het omgekeerde is evenmin waar. Wel lijkt het ons te behoren tot de taak van de academicus dat hij zich, spontaan dan wel desgevraagd, uitsprekt over maatschappelijke ontwikkelingen. Vanuit zijn bevoorrechte positie (onafhankelijkheid, middelen en mogelijkheden voor kritische analyse, enzovoort) en gezien de veronderstelde betrokkenheid is zijn deelname in regel een verrijking voor het publieke en politieke debat en een bijdrage tot de vergroting van het inzicht in maatschappelijke processen. In een democratie komt dat laatste alle burgers toe. Het gaat hier om de verantwoordelijkheid van de sociale wetenschapper ten opzichte van zijn samenleving.

Daarbij zien wij de plaats van de 'intellectueel' in het centrum, niet aan de rand van de samenleving. Uiteraard moeten academici rekening houden met en zich deels aanpassen aan de heersende mediawetten. Elke sociale wetenschapper moet dit en de andere geschetste vraagstukken naar eigen inzichten en geweten aanpakken. Collectieve voorschriften daaromtrent zijn onverstandig en onmogelijk. Hopelijk hebben wij met de studiedag en dit artikel daartoe een bescheiden bijdrage kunnen leveren.

Carl Devos, Tineke Boucké, Sofie Staelraeve, Kristof Steyvers en Tom Verstraete zijn verbonden aan de Universiteit Gent.

Politieke deugden

Andries Hoogerwerf

Het klimaat van de aarde wordt warmer, het klimaat van de politiek in ons land wordt kouder. We beleven een periode van neoconservatisme met reactionaire trekken. Moeizaam verworven waarden, vastgelegd in de grondwetsartikelen over gelijke behandeling, de eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer, vrijheid van godsdienst en van onderwijs, worden gerelativeerd of bij het oud vuil gezet.

Met het oog op een evenwichtige politiek en het behoud van de mensenrechten is tegenover zulke verschuivingen een krachtige en fundamentele oppositie noodzakelijk. Zo'n oppositie is momenteel in Nederland onvoldoende aanwezig. De linkervleugel van het CDA is verdwenen of monddood gemaakt. In de VVD voert Hans Dijkstal met enkele medestanders een betrekkelijk eenzame strijd tegen de intolerantie van Hirsi Ali en anderen. De linkse partijen zijn verdeeld.

De potentiële leider van de oppositie, Wouter Bos, geeft weinig blijk van leiderschap. In het jaar dat na de klinkende stembusuitslag en de verloren kabinetsformatie is verlopen, heeft hij de aandacht niet getrokken door een eigen visie en een krachtige oppositie. In de publiciteit viel hij vooral op door weinig doordachte uitspraken over het gelijkheidsbeginsel, een eventuele opheffing van zijn partij en de eigen onmisbaarheid als leider.

Welke eisen mogen wij aan politici van alle partijen stellen? Men kan ze onder meer formuleren aan de hand van de kardinale of voornaamste deugden, zoals die sinds de klassieke oudheid worden onderscheiden. Tot die deugden behoren de praktische wijsheid (*prudentia*), de rechtvaardigheid (*justitia*), de moed (*fortitudo*) en de gematigheid (*temperantia*). Een deugd is een positieve houding, die een schakel tussen abstracte waarden en concrete normen vormt.

Praktische wijsheid berust behalve op kennis en inzicht ook op een langdurige ervaring met concrete en wisselende omstandigheden. Zo bezien is het een probleem dat er veel politici met weinig politieke en maatschappelijke ervaring zijn. Het verloop van de jongste kabinetsformatie valt behalve uit antisocialisme van het CDA ook uit onervarenheid van de meest betrokken spelers te verklaren.

De rechtvaardigheid, al duizenden jaren door grote denkers als de centrale politieke waarde en deugd beschouwd, is onder invloed

van het marktdenken en het neoconservatisme grotendeels uit de politieke omgangstaal verdwenen. In de jongste Troonrede is het woord rechtvaardig alleen nog te vinden in de doelstelling dat 'wangedrag snel en rechtvaardig kan worden berecht'.

Ook moed is in de politiek zeldzaam geworden. Een boek als dat van John Kennedy over Moed en karakter in de politiek (*Profiles in Courage*) valt over hedendaagse Nederlandse politici nauwelijks te schrijven. De Tweede Kamer is meer lam dan leeuw, zei Anne Vondeling al. Het kabinet lijkt moed te tonen door een hard bezuinigingsbeleid te voeren, maar dat is meer een overmoed of onverschilligheid tegenover minder gesitueerden in combinatie met lafheid tegenover rijken en machtigen. De oppositie toont weinig moed om fundamenteel tegen de waan van de dag in te gaan.

Gematigdheid leek de toon aan te geven sinds de grote politieke partijen terwille van kiezerswinst naar het midden opschoven. Maar in het kielzog van Fortuyn heeft ongematigdheid in de vorm van extreme kreten en beleidsvoorstellen veld gewonnen. Pleidooien voor een allochtonenstop en een schandpaal voor veelplegers passen in dat patroon.

Tot de hedendaagse wanen behoort ook de kreet dat de verzorgingsstaat en een immigratieland niet kunnen samengaan. Zelfs de Groenlinkser Jelle van der Meer beweert: 'De verzorgingsstaat met zijn ideaal van gelijkheid past niet bij een open immigratiesamenleving' (De Helling, winter 2003, p. 16-18).

Immigratie en verzorgingsstaat zijn complexe verschijnselen, die je niet zomaar in een één-op-één formule kan opnemen. Nederland is vanouds een immigratiesamenleving, maar ook al heel lang niet onbeperkt open. De verzorgingsstaat is een ingewikkelde combinatie van ondernemingsgewijze productie, politieke democratie en een veelomvattend welzijnsbeleid.

De sociale rechtsstaat, zoals hij beter kan worden genoemd, heeft gestalte gekregen op basis van de beginselen van vrijheid, gelijkheid en solidariteit. Met dezelfde waarden als wegwijzers moeten wij ook in een tijd van veel immigratie naar een leefbare samenleving blijven zoeken. Het vertalen van die waarden in concrete normen vereist de politieke deugden van prudentie, rechtvaardigheid, moed en gematigdheid.

Dikke wolken soc

Henk de Vos

Begin december 2003 verscheen het rapport *Waarden, normen en de last van het gedrag* van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR). Frank Kalshoven vond dat in het rapport 'reële problemen van mensen van vlees en bloed oplossen in dikke wolken sociologentaal' (Volkskrant 13/12/03). Het spijt me, ik ben geneigd hem gelijk te geven. Had het beter gekund? Jazeker. Hieronder, in minder dan duizend woorden, een poging om dat te bewijzen (stuur een e-mail voor referenties).

De Raad moest analyseren welke gemeenschappelijke en conflicterende waarden van belang zijn en wat dit betekent voor het overheidsbeleid. Laten we beginnen met mensen van vlees en bloed, dus met de menselijke sociale natuur. Mensen kunnen niet zomaar alle denkbare vormen van sociaal gedrag leren. Maar twee complexen van gedragspatronen leren ze vrij gemakkelijk, namelijk statuscompetitie en wederkerigheid. *Statuscompetitie* bestaat uit gewelddadige of rituele strijd en afhankelijk van de (ingeschatte) uitkomst daarvan: overheersingsgedrag van de overwinnaars en onderwerpsgedrag van de verliezers. Zij gaat gepaard met vijandige gevoelens of op zijn best een instrumentele instelling tegenover anderen. Als mensen wedijveren om status, gaan ze daar volledig in op; voor exploratie en zelfontplooiing is geen plaats. Statuscompetitie speelt zich ook af tussen mensen die elkaar niet persoonlijk kennen. *Wederkerigheidsgedrag* is gebaseerd op twee emoties (zorg en hechting) en een cognitieve vaardigheid (empathie). Het bestaat eruit dat mensen op elkaar en elkaars gezelschap gesteld zijn en elkaar bijstaan als dat nodig is. Ze streven naar nabijheid of houden contact om op de hoogte te blijven. Mensen met onderling wederkerigheidsgedrag vormen een gemeenschap. Een gemeenschap verschaft het gevoel van een veilige haven, de voorwaarde voor exploratie en zelfontplooiing.

De twee complexen verdragen elkaar slecht. Daarom wordt in een gemeenschap de statuscompetitie onderdrukt: iemand die de baas wil spelen of denkt meer te zijn dan de anderen, krijgt op zijn kop, wordt geridiculiseerd of genegeerd. Tussen gemeenschappen kan

statuscompetitie bestaan, maar pogingen om de statusdrijfveer sociaal te reguleren zijn algemeen, bijvoorbeeld in de vorm van sport. Want als gemeenschappen verdwijnen, steekt onvermijdelijk de statuscompetitie de kop op.

Een goede gissing is dat mensen met 'waarden en normen' de richtlijnen van het wederkerigheidscomplex bedoelen. De treurnis over achteruitgang van waarden en normen bestaat uit de klacht dat mensen zich zo weinig volgens die richtlijnen gedragen, zich uitend in zinloos geweld, criminaliteit, fraude, corruptie, intimidatie, zelfverrijking, pestgedrag en demonstratieve consumptie. Dit alles laat zich gemakkelijk herkennen als uiting van statuscompetitie. Bedenk dat statuscompetitie iets geheel anders is dan de emotionele, rationele competitie waarvan alleen de economen geloven dat die in werkelijkheid bestaat.

Deze vertaling van waarden en normen in wederkerigheid (versus statuscompetitie) wijst ons de weg naar oorzaken, oplossingen en aanbevelingen. De achteruitgang van gemeenschap(pen) is op twee manieren een oorzaak van negatieve ontwikkelingen. De eerste manier is dat volwassenen, hoewel ze in hun jeugd wel wederkerigheidsgedrag geleerd hebben, weinig gemeenschap meer ervaren. Daardoor is er weinig sociale controle en veel verleiding tot statuscompetitie. Dit nodigt uit tot meedoen aan die competitie, ondanks dat wederkerigheidsgedrag wel beheerst wordt. De tweede manier werkt op langere termijn: kinderen die minder in een gemeenschap opgroeien, krijgen minder wederkerigheidsgedrag aangeboden en leren het daardoor minder goed. Vergelijk het met taal: kinderen kunnen als vanzelf taal verwerven, maar dit vereist wel dat ze samen met taalsprekenden opgroeien. Dit negatieve gevolg raakt iedereen, maar in het bijzonder hen die qua aanleg moeilijker leren om empathisch te zijn. Het gaat hier om de secundaire sociopaten (te onderscheiden van de primaire sociopaten die zelfs in een gemeenschap geen wederkerigheid leren). Maar in het algemeen geldt: een stel ouders is onvoldoende om een kind te socialiseren.

Daarmee zijn we aangeland bij de oplossing van het probleem. Wat zijn de voorwaarden voor instandhouding van gemeenschap(pen)? Heel eenvoudig:

biologentaal

gemeenschappen bestaan uit langdurige relaties, tussen individuen, zoals tussen gezinsleden, maar vooral tussen gezinnen. De oplossing van het waarden en normen-probleem bestaat er dus uit dat we die langdurige relaties bevorderen. Anders gezegd: het sociale isolement van gezinnen terugdringen. Die 'we' zijn wij allemaal. Velen doen al van alles om hun gemeenschap in stand te houden of uit te breiden. Maar de overheid is daarbij nodig. Die is namelijk medeverantwoordelijk, doordat ze zich exclusief gericht heeft op marktwerking en het (gebrekkig) overnemen van gemeenschaps-taken in plaats van gemeenschap te bevorderen. Ze heeft enthousiast meegewerkt aan schaalvergroting en concentratie van voorzieningen en tot ruimtelijke scheiding van wonen en werken, waardoor sociale netwerken zijn gefragmenteerd. Mobiliteit en uitzwerming maken langdurige relaties moeilijker in stand te houden en aan te gaan. De aanbeveling aan de overheid is dus: vind het goede evenwicht tussen economische en sociale wenselijkheden. Bevorder schaalverkleining en spreiding van publieke en commerciële voorzieningen. Verklein de woon-werkafstand door menging van wonen en werken en door duurder maken van mobiliteit. En ondersteun dit alles door terugdringing van commercie in de media die oproept tot geld verdienen en uitgeven en dus tot statuscompetitie. Ondertussen is het nodig om allerlei overheidsdiensten (politie, jeugdhulpverlening, opvoedingsondersteuning, ouderenzorg, daklozenopvang) uit te breiden en beter te laten werken. Maar dat is uiteindelijk slechts reactief beleid en blijft dweilen met de kraan open.

Maar, zult u nu zeggen, hoe zit dat dan met die conflicterende waarden waar iedereen zich zo druk over maakt? Doe je dan niet speciaal iets aan allochtonen, die bovenproportioneel bijdragen aan criminaliteit en werkloosheid omdat ze niet genoeg integreren? Nee, want dat is niet het probleem. Autochtonen zijn namelijk óók niet goed geïntegreerd. Het verschil is dat zij meer op het gebrek aan gemeenschap zijn ingesteld omdat ze haast niet anders meer kennen. Ook als allochtone ouders beter doorkrijgen dat hun kinderen buiten het eigen huis weinig toezicht en ondersteuning krijgen (als ze 'ingeburgerd zijn'), is het onderliggende probleem niet weg. En dat is het probleem van het te weinig sociaal geïntegreerd zijn van iedereen.

Verschillen met het WRR-rapport zijn: 1. er is wél een 'waarden en normen' probleem, 2. dat is veel ernstiger dan dat allochtonen niet genoeg geïntegreerd zijn, en 3. voor de overheid ligt hier een zeer omvangrijke taak.

(h.de.vos@ppsw.rug.nl)

Benzi tegen

Peter-Eloy Staal over de verspreiding van het

Sue-Yen Tjong Tjin Tai

Honderd jaar geleden was de auto een product voor rijke avonturiers en niemand zag het als een geschikt vervoermiddel voor alle lagen van de bevolking. Peter-Eloy Staal onderzocht de sociale geschiedenis van de auto.

Ooit waren auto's onaantrekkelijke vervoermiddelen. Ze waren duur en stonken, ze hadden na elke rit een onderhoudsbeurt nodig en wekten de woede op van andere weggebruikers. Aan het begin van de twintigste eeuw waren de wegen bovendien ongeschikt voor een comfortabele autorit, de wegenwacht bestond nog niet en er waren geen benzinstations. Toch is de auto het dominante transportmiddel van de moderne samenleving geworden. Een leven zonder auto is nauwelijks meer voor te stellen en daarom is het verrassend dat het tot 2003 heeft geduurd voordat de sociale geschiedenis van de auto in Nederland is beschreven. In april van dat jaar promoveerde Peter-Eloy Staal (36), opgeleid als economisch historicus, op dit onderwerp aan de TU Eindhoven.

Sociale ontwikkelingen

Hij merkte dat er vooral veel technische boeken over auto's zijn geschreven. Staal: 'Tik bijvoorbeeld eens Ford of Mercedes in op een internetzoekmachine. Behalve dat zulke boeken de beperking hebben dat ze voornamelijk de technische aspecten van auto's behandelen, zijn ze

ne met vanillegeur stinkende auto's

autogebruik in Nederland

ook slechts op één automerk gericht.' Staal koos voor een breder perspectief door auto's in samenhang met andere transportmiddelen, zoals de fiets, de motorfiets, de tram en de trein, te onderzoeken. Daarnaast ging hij uit van een langere tijdsperiode dan gebruikelijk in de autogeschiedenis, namelijk 1896 tot 1976. Hij beperkte zich dus niet tot de beginjaren van de auto. Ook beschreef Staal de sociale ontwikkelingen vanuit het perspectief van de autogebruikers in plaats van dat van fabrikanten en technici. 'Technici vinden het boek daarom geen techniekgeschiedenis', aldus de historicus, 'want er staan bijvoorbeeld weinig technische details in over de verbrandingsmotor, maar het gaat wel over de wensen die gebruikers aan de motor stelden.'

Vanuit de technische invalshoek is echter niet te verklaren waarom sommige gebruikers meerdere auto's hebben. De buurman van Staal heeft vier auto's, een voor elke sociale functie: 'Een *oldtimer* om aan te knutselen, een auto voor de zaak, een auto voor zijn vrouw en een cabrio om mee te toeren.' Voor sociale wetenschappers en andere niet-technici is Staals proefschrift *Automobilisme in Nederland: een geschiedenis van gebruik, misbruik en nut* daarom een fascinerend en verhelderend boek. Het illustreert dat technologie niet alleen door technici, maar ook door gebruikers wordt vormgegeven: bij de opkomst van de auto hebben organisaties zoals de ANWB (Algemene Nederlandse Wielrijders Bond) en de KNAC (Koninklijke Nederlandse Automobiel Club) een cruciale rol gespeeld. Daarnaast toont het proefschrift de vervlechting aan

tussen de opkomst van de auto en het ontstaan van de moderne samenleving. De auto begon als een bezit voor de elite, die, gefascineerd door de dood, ermee racete. In de loop van de jaren heeft de auto zich als een zinkend cultuurgood door de gehele samenleving verspreid en is zij een alledaags vervoermiddel geworden. Daarmee is ook het gebruik van de auto veranderd. Auto's lenen zich zeer goed voor flexibel gebruik en passen dan ook uitstekend bij het huidige geïndividualiseerde leven waarin mensen wonen, werken en recreëren op verschillende locaties. Staal noemt dat functiestapeling: de auto begon als een technische hobby en om mee te flaneren en te racen, maar is nu ook een geschikt vervoermiddel voor het werk, voor vakanties, om te winkelen en om familie en vrienden te bezoeken.

Overadoptie

Gezien zijn huidige populariteit is het moeilijk voor te stellen hoeveel weerstand de auto een eeuw geleden opriep. Om die te overwinnen, moesten zowel technische als sociale problemen worden opgelost. De ontwikkeling van asfalt loste het stofprobleem op en de voorverlichting werd aangepast om verblinding van tegemoetkomende weggebruikers te voorkomen. Er werd zelfs geprobeerd het stankprobleem op te lossen door benzine met vanillegeur te gebruiken.

Om de veelzijdigheid van de sociale geschiedenis van de auto te beschrijven, gebruikt Staal verschillende invalshoeken. Uit zijn kwantitatieve analyse van de ontwik-

keling van het autobezit blijkt dat de correlatie tussen welvaart en autobezit extreem hoog is. 'Dat lijkt vanzelfsprekend', vertelt Staal, 'maar voldoende inkomen houdt niet in dat mensen automatisch bereid zijn om een auto te kopen. Vanaf het begin af aan was er bij de auto sprake van overadoptie. Ook al konden mensen het zich eigenlijk niet permitteren, toch kochten ze een auto wegens de status en het avontuurlijke aspect ervan. Het belang van het utilitaire gebruik kwam pas later.'

De economische analyse was dus onvoldoende om de verspreiding van de auto te verklaren en had een aanvulling nodig. Staal vond deze in de diffusietheorie van Rogers, die verschillende categorieën gebruikers hanteert om de verspreiding van innovaties te verklaren. Wat bleek? Niet de eerste gebruikers, de rijke en kosmopolitische *innovators*, maar de daaropvolgende groep van *early adopters* speelde de beslissende rol. Deze groep bestond uit artsen en middenstanders, zoals bakkers en slaggers. Artsen hadden een duidelijk vervoersprobleem en wilden de auto graag voor hun werk inzetten, maar ze waren niet zo rijk. Ze hadden dus behoefte aan betaalbare en betrouwbare auto's, die ze zonder chauffeur of monteur konden gebruiken. Daarom werden er lichte auto's, zoals *cycle-cars* en *voiturettes*, op de markt gebracht. Omdat deze auto's echter nog niet zo betrouwbaar waren, combineerden veel artsen ze met de motorfiets. De auto was begin vorige eeuw dus nog allerminst een dominant en superieur vervoermiddel. Een bijkomend effect van het autogebruik door artsen was dat de auto door hun sociale status aantrekkingskracht kreeg op de derde gebruikersgroep in het verspreidingsproces, de *early majority*. Ten slotte werd de auto vanaf de jaren zestig een volksbezit, toen ook de laatste gebruikers auto gingen rijden, de *late majority* en de *laggards*.

Stilstaan

Met Rogers' diffusietheorie heeft Staal goed kunnen verklaren hoe de auto zich onder invloed van verschillende gebruikersgroepen ontwikkelde tot het dominante transportmiddel van nu. Het zwakke punt van de theorie is echter dat het lijkt alsof een innovatie zich door de tijd vanzelf over alle gebruikers verspreidt. Volgens Staal is dat schijn, aangezien de auto moest concurreren met bestaande alternatieven. 'Om de concurrentie tussen de auto en andere vervoermiddelen te bestuderen is het nodig goed in de tijd te kijken. Dan blijkt dat de auto geen gefixeerd vervoermiddel is, maar dat verschillende doelgroepen ook verschillende gebruikswensen hebben. Zo was de auto voor de bevestiging van status, *conspicuous consumption*, al van begin af aan veel interessanter dan de trein, maar was de auto voor woon-werkverkeer pas in de jaren dertig voldoende betrouwbaar om een alternatief voor de trein te zijn.'

Verder was de auto ook afhankelijk van een goede sociale en technische infrastructuur. Toen begin jaren dertig het aantal autobezitters groeide en het aantal verkeersongelukken toenam, begonnen de consumentenorganisaties een beschavingsoffensief om het gedrag van automobilisten en andere weggebruikers in goede banen te leiden. Het rijexamen was voortaan verplicht. Verder werd de infrastructuur aangepast met verkeerslichten en geschei-

den wegen voor automobilisten, fietsers en voetgangers. Volgens Staal maakten deze maatregelen het mogelijk dat het autobezit in de jaren zestig snel kon stijgen, omdat Nederland al klaar was voor de auto. Drie consumentenorganisaties waren in dat proces belangrijk: de KNAC, de ANWB en de Koninklijke Nederlandse Motorrijders Vereniging (KNMV). Opvallend is dat de ANWB, die als organisatie voor fietsers begon, uiteindelijk de hoofdrol is gaan spelen. Staal verklaart: 'De ANWB had van de Engelsen geleerd dat die zich te veel op fietsers hadden geconcentreerd, waardoor de Engelse bond te veel een anti-auto-organisatie werd en dat was slecht voor de overleving. De ANWB begreep dat het nodig was om ook de auto erbij te nemen, maar daardoor kwamen ze in conflict met de KNAC.' Dat de ANWB de strijd van de KNAC won, kwam deels door het elitaire karakter van de KNAC. Zo leek het de KNAC voldoende om het gedrag van automobilisten in toom te houden door ze aan te spreken op hun eer, terwijl de ANWB pragmatisch voorstander was van toezichhouders. Daarnaast hielp het dat de ANWB, net als andere beginnende sportorganisaties, burgemeesters als bestuursleden aanstelde, want burgemeesters waren goed opgeleid, hadden goede connecties en waren gewend zich in te zetten voor meerdere bevolkingsgroepen.

Staals proefschrift maakt duidelijk dat de auto een vast onderdeel is van de moderne samenleving. Heeft het nog wel zin om antifilebeleid te formuleren en vervoersalternatieven te ontwikkelen? Staal: 'Eigenlijk heeft dat maar weinig effect, want mobiliteit impliceert nou eenmaal dat je wel eens stil staat. In de zeventiende eeuw waren er nog geen auto's, maar veroorzaakten de vele paardenkoetsen verkeersoverlast in Amsterdam. Omdat de investeringen in de auto-infrastructuur doorgaan, kan een nieuw transportmiddel daar niet tegen op. Bovendien is de auto een melkkoe voor de overheid.'

Verder is dergelijk beleid voornamelijk op kwantitatieve leest geschoeid en is er nauwelijks aandacht voor sociale en culturele aspecten. 'Zo gaan veel rekenmodellen nog uit van een gemiddelde autobezetting van 1,3 personen per auto, maar dat is een getal uit de jaren vijftig en waarschijnlijk is dat nu lager. Door zo'n verkeerde aanname wordt meteen het hele model om zeep geholpen', aldus Staal. Desalniettemin vinden de ambtenaren van het ministerie van Verkeer en Waterstaat de kwalitatieve analyses in het proefschrift zeer interessant. 'Ik heb er enkele presentaties gehouden', vervolgt Staal, 'maar voor zo'n organisatie is het heel moeilijk om er echt iets mee te doen. Ze gebruiken het proefschrift vooral als een schatkamer met mooie voorbeelden. Er echt consequenties aan verbinden ligt veel lastiger.'

Techniek in Nederland

Staals onderzoek was tevens onderdeel van het project *Techniek in Nederland in de twintigste eeuw*, geleid door zijn promotor Johan Schot, hoogleraar techniekgeschiedenis aan de TU Eindhoven en Universiteit Twente. In dit techniekhistorische project, dat in november 2003 is afgesloten, zijn verschillende technologieën vanuit het gebruikersperspectief onderzocht, met als uitgangspunt dat technologie door zowel technici als gebruikers sociaal

wordt geconstrueerd. Andere voorbeelden zijn te vinden in de chemische industrie, kantoorautomatisering, voeding en medische technologie. De resultaten van *Techniek in Nederland* zijn vastgelegd in een serie van zeven boeken voor een breed lezerspubliek. Omdat de onderzoeksresultaten op tijd voor het project beschikbaar moesten zijn, werd Staal zeer strak begeleid. De planning werd gehaald, maar het is jammer dat Staal niet meer tijd heeft kunnen besteden aan de laatste versie van zijn proefschrift. Daardoor lezen zijn databeschrijvingen minder soepel dan de overige delen van het boek.

Het project *Techniek in Nederland in de twintigste eeuw* heeft een Europees vervolg met *Tensions in Europe* gekregen. Staal is daar ook bij betrokken als directeur van het Nederlands Centrum voor Autohistorische Documentatie.

Dat hij zich nu met autogeschiedenis bezig houdt, ziet Staal als toeval. Toen bij de opzet van *Techniek in Nederland* bleek dat de onderwerpen nogal stereotype over de onderzoekers waren verdeeld, namelijk een man voor de auto en een vrouw voor de keuken, is serieus overwogen om van onderwerp te wisselen. Staal: 'Het heeft dus weinig gescheeld of ik had de maatschappelijke inbedding van de moderne keuken onderzocht.'

Sue-Yen Tjong Tjin Tai is redacteur van Facta. Ze is socioloog en werktuigbouwkundig ingenieur.

Peter-Eloy Staal - *Automobilisme in Nederland : een geschiedenis van gebruik, misbruik en nut.* - Zutphen : Walburg Pers, 2003.
- ISBN 90 5730 248 9. - €14,95

Meting maatschappelijke impact 3

Aanvulling op 'Vervolg discussie Raub-Veenhoven' (Facta december 2003, p. 10)

Veenhoven neemt (en krijgt) in *Facta* december 2003 meer dan 5.5 regels voor zijn antwoord op mijn reactie van minder dan een halve regel. Meer dan factor 11 dus. Vooruit dan maar, zo kan ik het ook. Veenhoven *et al.* presenteren hun 'Meting maatschappelijke impact van onderzoek' in *Facta* oktober 2003 uitdrukkelijk en bij herhaling als een analyse van de *sociologie* (zie hun tekst en de kopjes bij hun tabellen). In mijn ingezonden brief in *Facta* november 2003 toon ik aan (met vermelding van relevante bronnen) dat en waarom hun beweringen over de *sociologie* in Utrecht niet kloppen. In zijn reactie in *Facta* december 2003 gooit Veenhoven nu plotseling de sociologie en de *antropologie* in Utrecht op een hoop (terwijl ik reeds in mijn ingezonden brief in *Facta* november 2003 deze twee disciplines expliciet uit elkaar heb gehouden). Zo laat hij mij op een bewegend doel schieten en doet hij aan verandering van regels tijdens het spel. Monden en Gesthuizen laten in hun reactie in *Facta* december 2003 al zien dat Veenhoven *et al.* gedeeltelijk verkeerd tellen. Veenhoven geeft dat toe in zijn 'Kom, kom'-reactie in *Facta* december 2003 maar schuift de verantwoordelijkheid rustig door. Nu gaat hij schuiven in de disciplines waarover zijn beweringen gaan. Kom, kom, wil ik dan wel eens zelf zeggen. Laat ik collega Veenhoven nog een nieuwe suggestie aan de hand doen die we tot nu toe moesten missen: roept u eens dat de antropologie in Nederland tenslotte ook als '*niet-westerse sociologie*' door het leven gaat en dat we de twee disciplines dus vanzelfsprekend op een hoop *moeten* gooien. Dan nog het vol-

gende: in de tweede helft van zijn reactie in *Facta* december 2003 lijkt Veenhoven aan de hand van het Utrechtse sociologieprogramma een nieuwe discussie te willen aanzwengelen over de gezaghebbendheid van de VSNU-onderzoeksevaluatie enerzijds en zijn eigen 'meting van maatschappelijke impact' anderzijds. Daarbij is Veenhoven dan wel heel erg rechter in eigen zaak. Uiteraard ben ik zelf bij zo'n nieuwe discussie eveneens partij (ook al ben ik dat op geheel andere wijze dan Veenhoven). Aan deze nieuwe discussie doe ik dan ook niet meer mee. Los daarvan ben ik van mening dat we er beter aan zouden doen, onze tijd en energie te besteden aan de groei van wetenschappelijke kennis en niet aan bijzaken zoals (de meting van) maatschappelijke impact en discussies daarover. Maar ja, conform blijkbaar geldende *Facta*-regels kan Veenhoven nu opnieuw reageren met een tekst van meer dan 11 x de omvang van deze ingezonden brief en wie weet moet ik dan onverhoopt alsnog opnieuw in de pen gaan klimmen. Terwijl ik het veel prettiger zou vinden wanneer Veenhoven het weer over sociale condities voor menselijk geluk zou hebben. Daar heeft hij wat te vertellen en draagt hij zelf bij aan de groei van wetenschappelijke kennis.

Werner Raub

Wij hebben Ruut Veenhoven de mogelijkheid geboden te reageren. Hij gaf te kennen geen behoefte aan het laatste woord te hebben.
Facta redactie

Wilfried Dewachter

de 'vader' van de politologie neemt afscheid

Emmanuel Gerard en Sam Depauw

'België hinkt in democratisch opzicht achterop. Sinds de invoering van het vrouwenstemrecht is de democratie er niet meer op vooruit gegaan.' Het is een van de opgemerkte uitspraken van Wilfried Dewachter bij zijn afscheid als hoogleraar aan de Leuvense universiteit op 19 november 2003. Jarenlang was hij het gelaat van de politologie in Vlaanderen, onder meer als hoofdredacteur van *Res Publica*, het tijdschrift van het Politologisch Instituut. Sinds 1986 is hij ook lid van de Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Kunsten en Wetenschappen.

Als politiek socioloog stapte Wilfried Dewachter doelbewust over de grenzen van de institutionele vormgeving. De sociologie is naast het publiek recht en de politieke geschiedenis de derde stam waaruit de politologie in België groeide. Hij vond er een sterk empirische invalshoek in, evenals een grote aandacht voor de politieke dynamica en het maatschappelijk draagvlak van de politiek. Die onafhankelijke en kritische reflectie op de levende politieke praktijk – die soms in schril contrast staat met de juridische teksten en instellingen – strookt wonderwel met de taak die hij voor de wetenschap weggelegd ziet en dat is niet de onmiddellijk dienstbare en kortlopende hulpverlening die politici verkiezen. Deze houding kan echter vaak op weinig belangstelling vanuit de politiek rekenen. De reden hiertoe zag Dewachter in de verzuilde structuren en de elitaire consensus.

In 1967 promoveerde Dewachter aan het Centrum voor Politieke Studiën – waaruit de Afdeling Politologie groeide – onder leiding van de hoogleraar staatsrecht Jan De Meyer. In zijn proefschrift *De wetgevende verkiezingen als proces van machtsverwerving in het Belgisch politiek bestel* legt hij het democratisch deficit bij verkiezingen bloot. Het aandeel van de kiezers is gering. Zij bepalen slechts de machtsverhoudingen tussen de partijen. Haast niemand van de kandidaten ontsnapt aan het keurslijf van de rangschikking op de partijlijst. In België zijn de politieke partijen oppermachtig. Het wordt een terugkerend motief, Cato waardig.

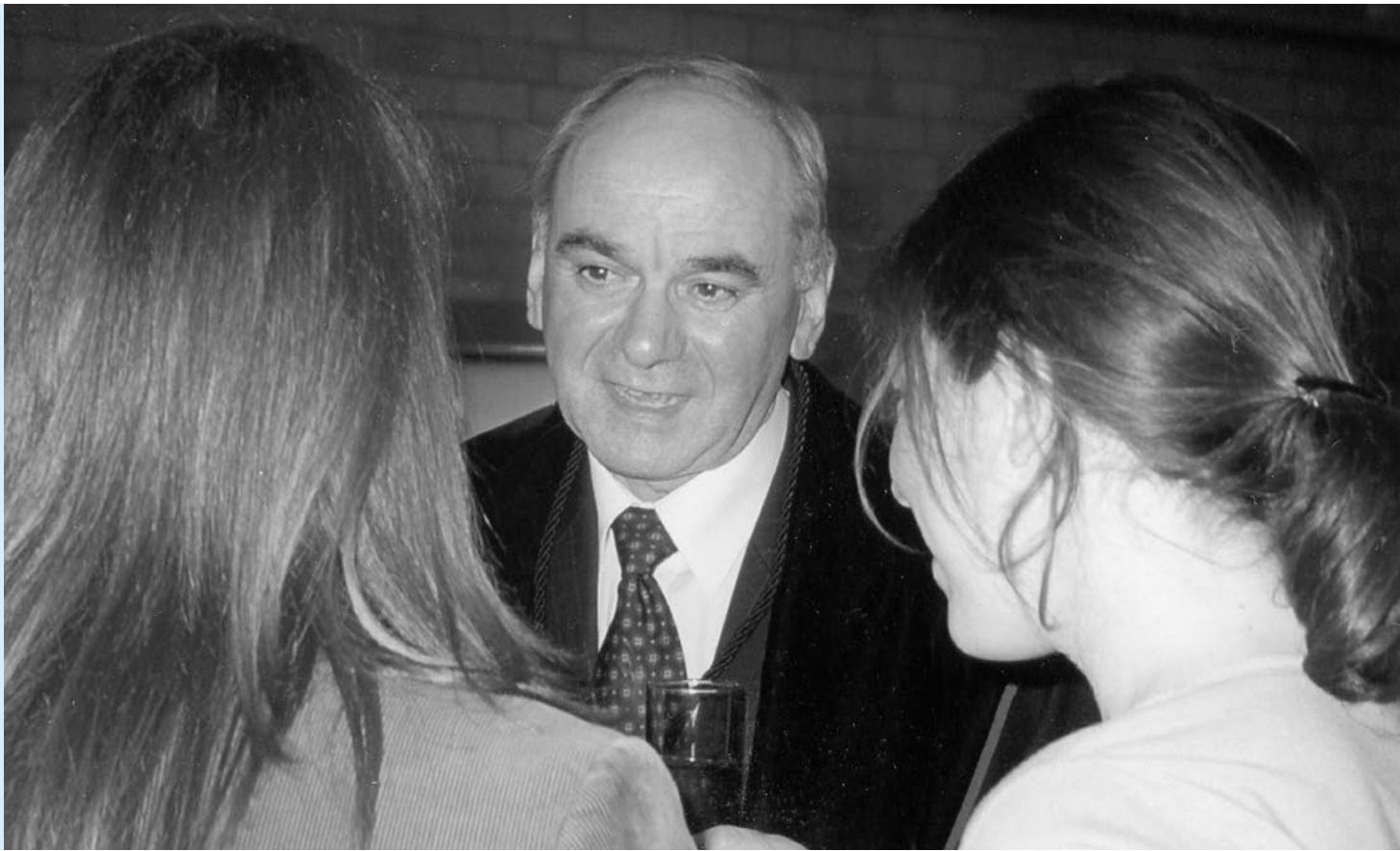
'Het federalisme in België draagt het litteken mee van de participatie. Welk instrument kan die veelvuldige pariteitseisen handhaven? Welk instrument kan de zesvoudige meerderheden leveren? Welk instrument kan het parallelisme van de regeringen van hoog tot laag maken en blijven garanderen? De politieke partijen, zo stelde Dewachter in zijn afscheidscollege. Sedert het aantre-

den van de paarsgroene regering in 1999, meent hij, is die greep van de politieke partijen op het politieke leven nog versterkt. Zeker de kiezer zal dit proces niet kunnen tegenhouden, wanneer politieke leiders kandidaat zijn voor mandaten die ze geenszins zullen uitoefenen, wanneer verkozen kandidaten overstappen naar een ander parlement – België telt er zes – of ontslag nemen ten voordele van een opvolger. En daar houdt de 'manipulatie' van de verkiezingen, zoals Dewachter het verwoordt, niet op. In dit rijtje horen ook de personificatie van de verkiezingen, de kiesdrempel en kartels die duidelijk verder reiken dan louter de verkiezingen.

Die gevoeligheid voor de politieke dynamica is ook het leidmotief doorheen *De mythe van de parlementaire democratie* (2001). Dit boek is het sluitstuk van een rijke loopbaan, waarin de thema's die door de jaren Dewachters aandacht trokken, opnieuw worden samengeknoopt tot een even scherpe analyse van de Belgische politiek als de titel doet vermoeden. De institutioneel-democratische besluitvorming wordt uiterst zelden toegepast in België. Er is wel de strijdpuntbesluitvorming, maar de kostprijs daarvan is groot. Té groot, waardoor de voorkeur gegeven wordt aan de pacificatie, het overleg met de sociale partners, de bureaucratie, de technocratie en de onderhandse besluitvorming. Dit is de natuurlijke neiging bij besluitvormers om te verglijden van de meer democratische vormen naar de minder zichtbare, in beperkte kring genomen beslissingen.

Maar ook de kiezer gaat niet vrijuit. 'De democratie biedt geen absolute garantie voor de beste of goedkoopste oplossing. De publieke opinie kan beleidsdomme uitspraken doen.' Herhaaldelijk wees Wilfried Dewachter op de geringe politieke kennis bij de kiezer. Dat nog steeds een niet onaanzienlijk deel van het electoraat de partijsamenstelling van de regering niet kent, lijkt in onze partijen-democratie nefast. Hij ziet hierin de noodzaak voor een doorgedreven politieke vorming in het onderwijs, het aanreiken van een denkkader waarbinnen de politieke actualiteit beter begrepen kan worden.

Hieruit blijkt ook hoe Wilfried Dewachter zijn taak niet beperkte tot een louter academisch 'weten om te weten'. Zijn bekommernis om het functioneren van de democratie maakt van hem ook een gedreven *political engineer*. Zo formuleerde hij talrijke voorstellen voor een meer transparant verkiezingssysteem, voor de kieskringen bij de eerste Europese verkiezingen in 1979 en voor de moderni-

sering van de besluitvorming. Hij beschouwt dit evenzeer deel van zijn opdracht als politoloog als het onderzoek zelf, waarin het geworteld is.

Het democratisch deficit stelt Wilfried Dewachter ook vast bij de miljoenencampagnes van de partijen. De hoge kostprijs ervan ziet hij haast als een nieuwe cijnsvoorwaarde voor de kandidaten. Niet enkel kunnen zij zich zo nog minder onttrekken aan de partij-invloed, de hoge kostprijs zal de partijen, zo weten we nu, ook in ethisch dubieuze avonturen storten. Met volharding en in vaak moeilijke omstandigheden berekende de Afdeling Politologie vanaf 1974 - verkiezing na verkiezing - de partijuitgaven en legde zij de geringe impact ervan op de machtsverhoudingen tussen de partijen bloot. Dit volgehouden onderzoek ligt zonder twijfel mee aan de basis van de wettelijke beperking van de verkiezingsuitgaven in 1989.

Het minst van al besloten verkiezingen over de regerings-samenstelling - nochtans nemen de leden van de regering drie van de vier topposities in de machtshiërarchie in. Regeringen worden gevormd in partijhoofdkwartieren, na langdurige onderhandelingen of reeds vóór de verkiezingen. Met de voorkeurstemmenstag bij de Senaatsverkiezing wordt nauwelijks rekening gehouden. Meer dan eens is de minister verkozen in een ander parlement dan hetgeen hij of zij verantwoording verschuldigd is. Tenslotte maakt de snelle wissel van ministers het moeilijk iemand voor het beleid aansprakelijk te houden. Daarom breekt Wilfried Dewachter sinds 1983 onophoudelijk een lans voor de rechtstreekse verkiezing van de eerste minis-

ter. Een stembusgang in twee rondes moet noodzakelijk leiden tot een regeringsploeg, die door een meerderheid van het volk gedragen wordt. Het voorstel werd overgenomen door enkele politieke partijen - zonder verder gevolg evenwel.

In *Van oppositie tot elite* (2003), het boek dat hem is aangeboden ter gelegenheid van het emeritaat, trekt Wilfried Dewachter nog eenmaal ten strijde. En geeft hij zijn gezichtspunt op macht, visie en leiding. Hierin ziet de lezer de oude thema's terugkeren, maar herwerkt en nog steeds brandend actueel: het afnemend machtsaandeel van het Parlement, de bekwaamheid van de kiezer om de regering of de burgemeester aan te duiden, het bittere verzuim een politieke vorming aan te bieden in het onderwijs. Thema's die de emeritus én de lezer ongetwijfeld ook in de komende jaren zullen inspireren.

Emmanuel Gerard is decaan van de Faculteit Sociale Wetenschappen, Katholieke Universiteit Leuven. Sam Depauw is als postdoctoraal onderzoeker van het FWO-Vlaanderen werkzaam bij de Afdeling Politologie van dezelfde universiteit.

W. Dewachter - *De mythe van de parlementaire democratie : een Belgische analyse*. - Leuven : Acco, 2001

W. Dewachter - *Van oppositie tot elite : over macht, visie en leiding*. - Leuven : Acco, 2003

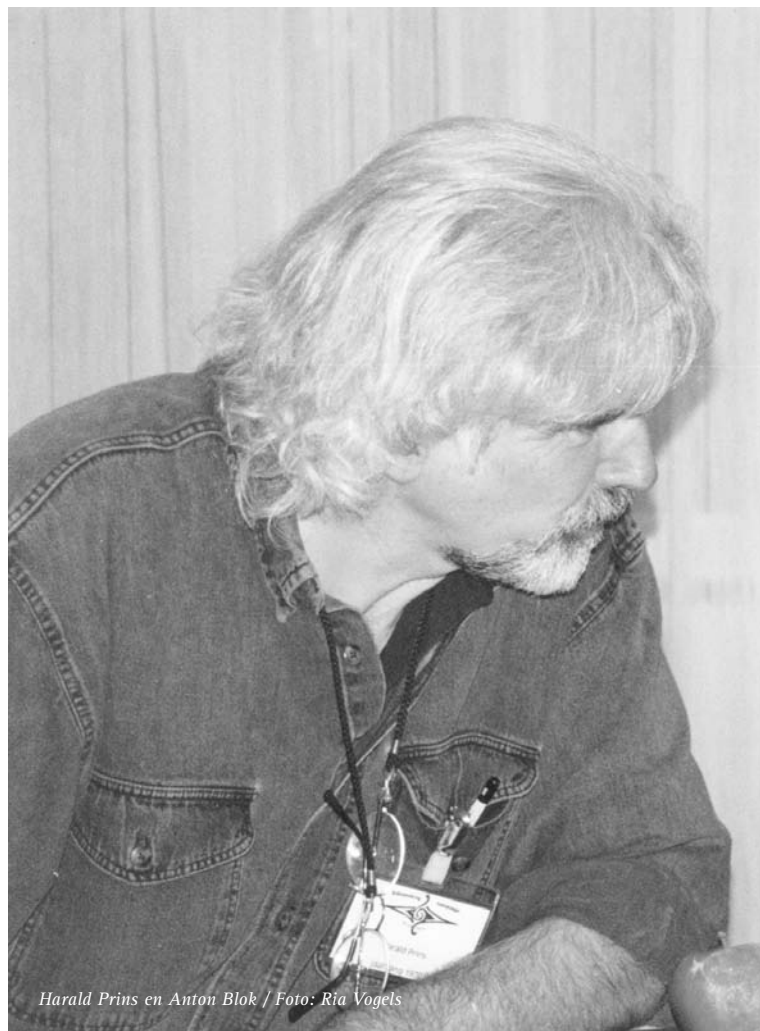
Tijdens de bijeenkomst van de Reünistenkring Antropologie/Niet-westerse Sociologie in Nijmegen (zie pag. 4 e.v.) werd de documentaire *Oh What a Blow that Phantom Gave Me!* van John Bishop en Harald Prins vertoond. Beelden, vijftig jaar geleden gefilmd door Edmund Carpenter en toen zeer omstreden, vormen de rode draad in de film. Aan de hand van recente interviewfragmenten wordt Carpenters leven geschetst. Zijn werk op het gebied van visuele antropologie en media-ecologie komt aan de orde, evenals zijn carrière als nationale *talkshow host*. Samen met Marshall McLuhan, mediagoeroe in de jaren zestig, onderzocht Carpenter de crossculturele invloed van moderne media. Hoewel hij niet vaak genoemd wordt in academische publicaties, heeft Carpenter volgens Bishop en Prins een belangrijke wetenschappelijke bijdrage geleverd als pionier in de visuele antropologie.

Visuele antropologie onderzoekt hoe beelden iets kunnen vertellen over cultuur. Wat is bijvoorbeeld de relatie van een beeld tot de (sub)cultuur waar het uit voortkomt? En hoe verhoudt de filmmaker zich tot zijn onderwerp en welke invloed heeft die relatie? Een ander belangrijk aspect van dit onderzoeksveld is ook de subjectiviteit van beeld. Wat is de waarde van een beeld als de toeschouwer het plaatst in zijn eigen sociaal maatschappelijke kader? En wat is de invloed van 'onze' visie op beelden van de 'ander' op de gemeenschap van die 'ander'. Al met al onderzoekt de visuele antropologie alle aspecten van beeld en media ten aanzien van cultuur.

Edmund Carpenter benadrukte als een van de eerste wetenschappers de invloed van film en fotografie op traditionele tribale leefgemeenschappen. In Papoea Nieuw-Guinea onderzocht hij niet alleen de sociaal-culturele tradities van de Papoea's, maar keek hij ook naar de invloed van zijn onderzoek op de leefgemeenschap. Zo liet hij beeldmateriaal, gemaakt tijdens het onderzoek, zien aan de gefilmde Papoea's. Vervolgens filmde hij hun reacties. Carpenter bekeek dus de wederzijdse wisselwerking tussen onderzoeker, onderzochte en het gebruikte medium. Eind jaren zestig was dat in de culturele antropologie *not done*. Film en fotografie dienden vooral als

visuele onderzoeksdata. De impact van dat materiaal op tribale leefgemeenschappen kwam nagenoeg niet aan de orde. Pas later, toen de visuele antropologie als onderzoeksveld een aparte discipline werd, won Carpenters manier van onderzoeken aan populariteit.

Harald Prins en Anton Blok / Foto: Ria Vogels

Edmund Carpenter

Pionier in de Visuele Antropologie

Film als onderzoeksmethode

In de culturele antropologie en etnografie worden fotografie en film al sinds jaar en dag gebruikt als methode voor het vastleggen van etnografisch materiaal. Antropo-

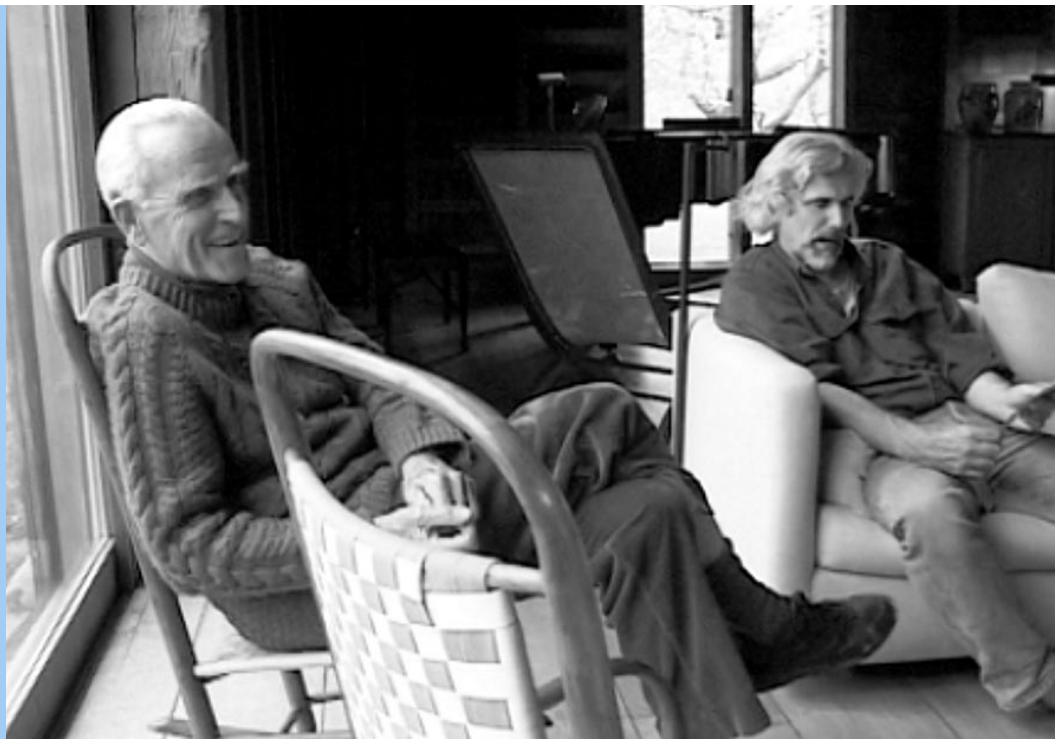
loge Margaret Mead (1901-1981) speelde een belangrijke rol in de ontwikkeling van de visuele antropologie. Samen met haar man Gregory Bateson experimenteerde zij in de jaren dertig in Bali en later ook in Papoea Nieuw-Guinea met het gebruik van film als onderzoeksmethode. De film *Trance and Dance in Bali* wordt nu gerekend tot de klassiekers onder de etnografische films. Mead was een voorstander van het gebruik van film als onderzoeksmethode en spoorde medeantropologen aan tot het gebruik van de camera. Haar bijdrage aan de visuele antropologie wordt jaarlijks herdacht tijdens het *Margaret Mead Film Festival* dat georganiseerd wordt door het *American Museum of Natural History* in New York.

In 1972 werd in Amerika de *Society for the Anthropology of Visual Communication* (SAVICOM) opgericht met als tijdschrift *Studies in the Anthropology of Visual Communication*. Kort daarop werd in Chicago een conferentie gehouden die door Mead werd geïntroduceerd onder de titel *Visual Anthropology in a Discipline of Words*. Het was haar manier om duidelijk te maken dat de antropologie meer zou kunnen én moeten zijn dan wetenschap op papier. In 1984 werd de SAVICOM vervangen door de *Society for Visual Anthropology* (SVA) die zowel antropologen als filmmakers ondersteunt in hun projecten en onderzoek. Er zijn richtlijnen opgesteld om visuele, etnografische media te evalueren.

Oh What a Blow that Phantom Gave Me

Harald Prins, professor aan Kansas State University, voorzitter van de SVA en visueel eindredacteur van de *American Anthropologist*, ontmoette Carpenter voor het eerst toen hij als student een van zijn doctoraalseminars volgde. Pas twintig jaar later, tijdens een interview, kwam de enorme hoeveelheid etnografisch beeldmateriaal ter sprake die Carpenter met zijn vrouw Adelaide de Menil gefilmd had in Papoea Nieuw-Guinea. Het ging om beeldmateriaal van leden van een stam die voor het eerst in contact kwamen met blanken. Prins besloot samen met Bishop een film te maken over Carpenter en het 'verloren'

beeldmateriaal. Daarin draagt Carpenter volgens Prins een belangrijke waarschuwing uit: *'A pioneer in exploring the cross-cultural impact of modern media, Carpenter (and McLuhan) was one of the first to warn us that modern communication technology offers a Faustian deal: we don't control the media, they control us.'*

De titel van de film verwijst naar Don Quichot die deze woorden uitriep na een klap van een Spaanse windmolen. Hij leefde in de illusie dat de molens spoken waren en schrok van de onverwacht harde klap. Hetzelfde geldt volgens Prins voor de media. 'Zij zijn als een ontastbare verschijning die ons raakt, de media als *invisible environment that swallows cultures*.' In de documentaire benadrukt ook Carpenter die illusionaire rol van de media aan de hand van een anekdote over zijn ervaringen tijdens onderzoek bij eskimo's in Noord Canada: *'Film turns iglo's into Santa Claus' workshops. The reality is very different. It's hard, cold, smelly and very depressing.'*

Omdat de waarde van antropologie in de context van het onderzochte ligt, is het belangrijk om bij het vertalen van onderzoeksgegevens naar bruikbare informatie rekening te houden met eventuele vervorming. Bij onderzoek naar zogenaamde 'vreemde' culturen neemt de kans op misinterpretatie toe. Verschillende media benadrukken verschillende aspecten en werken dus ook verschillende soorten beeldvorming in de hand. De invloed van visuele media tijdens onderzoek speelt altijd een rol. Carpenter gaat zelfs zo ver dat volgens hem 'the best place to preserve an experience is in the memory.' De enige subjectiviteit is dan de eigen interpretatie.

Om de invloed van de media te herkennen en het onderzoek zo objectief mogelijk te laten verlopen, onderzoekt de visuele antropologie hoe de media haar omgeving verandert. Carpenter was een van de eersten die deze invloed duidelijk en onomwonden lieten zien. Hij filmde hoe

Foto: Ria Vogels

Papoea's voor het eerst een foto van zichzelf te zien krijgen en leerde hun foto's van elkaar te maken. Na een paar dagen liepen de Papoea's trots rond met hun eigen foto op het voorhoofd geplakt. En ook dat liet hij aan de gemeenschap zien. De invloed van de camera op de leefgemeenschap werd zo vanaf het eerste contact vastgelegd. Hoe groot de invloed en macht van de camera was, wordt ten slotte ook duidelijk als de cameravrouw een mannelijke rite de passage mag filmen, terwijl dat voor de Papoea's een strikt mannelijke aangelegenheid is waar nooit vrouwen bij mochten zijn.

Naar aanleiding van dit beeldmateriaal ontving Carpenter veel kritiek vanuit wetenschappelijke hoek. Prins plaatst die kritiek in een historisch kader: 'Als vrijdenker stak Carpenter zijn gebrek aan respect voor academische heilige huisjes niet onder stoelen en banken en ging controverse niet uit de weg. Zijn carrière was niet vrij van controverse. Hij had een zeker genoegen in provoceren en vond het niet bepaald erg om controversieel te zijn. Zo speelde hij een sleutelrol in de ontmaskering van fraude en zwendel in sommige internationaal bekende volkenkundige musea, zowel in Canada als in de Verenigde Staten. Carpenters gebrek aan respect voor het gezag beperkte zich niet tot de academische wereld. Ondanks,

Foto: Ria Vogels

of misschien vanwege, zijn vijf jaar lange militaire ervaring als marinier in de Tweede Wereldoorlog, was hij ook niet bang om de politieke autoriteiten voor het hoofd te stoten. Toen hij aan het toegepaste antropologische media project in Papoea Nieuw-Guinea werkte voor de Australische regering en zich bewust werd van de negatieve kanten van zijn opdracht, saboteerde hij zijn eigen onderzoeksrapport om zijn bevindingen betreffende het gebruik van elektronische media in het staatsvormingsproces praktische nutteloos te maken. Bij zijn terugkeer in de Verenigde Staten in 1970 bevond de Amerikaanse antropologie zich in een turbulente periode. Vanwege de dekolonisatie in de Derde Wereld, de oorlog in Vietnam, en geheim zowel als openlijk misbruik van antropologisch onderzoek was er een debat gaande over antropologische ethiek en verantwoordelijkheid. Toen Carpenter iets van zijn documentatie over media-experimenten bij Papoea's in de hooglanden van Nieuw-Guinea liet zien op een academische bijeenkomst, net nadat de American Anthropological Association na een fel debat de Ethiek Code formeel adopteerde, werd hem door Marvin Harris, hoogleraar in de antropologie aan de Columbia University, verweten dat hij onethisch zou hebben gehandeld wat betreft het introduceren van moderne media in de Papoeaculturen. Later werd hem iets dergelijk voor de voeten geworpen door Clifford Geertz, een collega aan de Princeton University.' Maar wat toen negatief werd ontvangen, kan nu met andere ogen bekeken worden. Prins wijst op geschiedenis als een selectief proces: 'As perspectives change, new questions emerge. Occasionally, historical revisionism restores some unique characters previously neglected.'

Anne Bakker is antropoloog en tekstschrijver

Bronnen

– Harald E.L. Prins en John Bishop – Edmund Carperter – Explorations in media & anthropology (<http://gcs.design.ucla.edu/%7Ejbishop/articles/Prins.pdf>)

– InView 13 februari 2003 (<http://www.mediarelations.ksu.edu/WEB/News/InView/21303prins.html>)

Pierre

Dick Pels

De sociologie, inclusief de figuratiesociologie, heeft het met Grote Figuren altijd moeilijk gehad. De gedachte dat de geschiedenis wordt gemaakt door helden, profeten, leiders, denkers en andere Grote Mannen was anathema voor de Grote Mannen van de sociologie zelf. Individuen werden immers gevormd door historische ontwikkelingen en institutionele structuren die hen stempelden tot uitvoerders van een bovenpersoonlijk script. Zich met alle macht afzettend tegen de psychologie, ontwikkelde de beginnende sociologie een collectivistische bias die weinig ruimte liet aan de creativiteit en de scheppende kracht van individuen. Vooral niet aan die van *originale* individuen, uitzonderingsfiguren, uitvinders, genieën, die hun geniale uitvindingen immers steeds moeten bevechten op gevestigde structuren en conventies, tegen de stroom van de geschiedenis in.

Daarmee zadelde de sociologie zich op met een reflexief probleem. Waarom vormden de Grote Grondleggers zelf een uitzondering op hun eigen wet en regel? Hoe konden zij zich onttrekken aan de zwaartekracht van instituties en tradities om deze met een dwarse blik te bekijken? Marx had zoals bekend de grootste moeite om zichzelf (en Engels) met behulp van zijn eigen Marxisme te verklaren. Durkheims functionalisme bleef blind voor de functie van zijn eigen profetische energie als grondlegger van de Durkheimiaanse school. Zelfs Weber, die met zijn individualistische benadering dichterbij de buurt bleef van de psychologie, beschreef de kracht van de charismatische persoonlijkheid vooral als een afgeleide kracht, als een projectie van het performatieve geloof van de groep in de uitzonderlijke gaven van de leider.

Pierre Bourdieu behoort in veler ogen tot de grootste sociologen van de twintigste eeuw. Grote Pier was ook enige tijd mijn held, en net als vele anderen in binnen- en buitenland heb ik mijn best gedaan om zijn Naam bekend te maken en zijn Woord te verkondigen. Mijn recente boek *Unhastening Science* is (enigszins *tongue-in-cheek*) aan zijn nagedachtenis opgedragen. Laten we niet net doen alsof de sociale wetenschap op miraculeuze gevrijwaard is van de cultuur van *celebrity* die alle andere maatschappelijke domeinen inmiddels in zijn greep heeft gekregen. 'Bourdieu' is in Franse intellectuele kringen zelfs een courant scheldwoord geworden voor de 'God's eye view' waarop Bourdieu met zijn 'totale' sociologie aanspraak leek te willen maken.

Bourdieu intrigeerde mij vooral omdat hij zich had voorgenomen om het cruciale probleem van de reflexiviteit recht in de ogen te zien. De sociologie moest volgens hem niet alleen de sociale buitenwereld, de wereld van de 'anderen' verklaren, maar tegelijkertijd de binnenwereld van de sociale wetenschap zelf, en zich bovendien bewust blijven van de precaire relatie die tussen die twee werelden bestond. Wat dit voornemen op spanning bracht was dat Bourdieu, in lijn met de sociologische traditie, het individuele denken en handelen in eerste instantie interpreteerde als een effect van de objectieve structuur van wat hij 'sociale velden' noemde. Net als Weber verzette hij zich tegen de 'charismatische illusie' en deed hij zijn best om uitzonderlijke individuen, inclusief intellectuelen zoals zichzelf, niet te beschrijven als 'veldheren' maar juist als *producten* van het veld ('Ausbildung des Feldes').

Daarmee belandde zijn reflexieve project meteen in een vicieuze cirkel. De dubbele blik van de reflexieve analyse was weliswaar zowel naar 'buiten' als naar 'binnen' gericht, maar het verklaringskader werd ondertussen wél door de socioloog zelf aangedragen. Het was de socioloog die de positie van zijn geobserveerde subjecten én zijn eigen positie wist te duiden, maar hij deed dat op zijn eigen superieure analytische voorwaarden. In alle reflexieve analyses van Bourdieu wordt dan ook zijn eigen veldtheorie als vanzelfsprekend uitgangspunt genomen en als waar verondersteld. Dat is op zichzelf natuurlijk geen ramp (en wellicht onvermijdelijk) als het cirkelvormige karakter van die onderneming ruiterlijk wordt onderkend. Maar die analytische circulariteit (en de epistemologische onzekerheid die daaruit voortvloeit) heeft Bourdieu met zijn hang naar 'veld-objectivisme' nooit werkelijk willen accepteren. Tegen alle bedoelingen in heeft dit zijn reflexieve sociologie een hoogmoedige en betweterige trek gegeven, die mede verklaart waarom zijn reflexieve zelf-analyses soms een wat krampachtige en schrille toon aanslaan.

Die moeizame verbetering is ook kenmerkend voor Bourdieus laatste posthume boek, *Ein soziologischer Selbstversuch* (Suhrkamp, 2002), dat op zijn uitdrukkelijk verzoek eerst in Duitse vertaling verscheen. Pas deze maand komt het uit in het Franse origineel (*Esquisse pour une socio-analyse*) bij zijn eigen uitgeverij *Raisons d'agir*. Blijkbaar had Bourdieu meer vertrouwen in het afstandelijke en bezonken oordeel van zijn Duitse lezers dan in de sensatiezucht en het voyeurisme van de Franse media, waarmee hij de laatste jaren op voet van oorlog

de Grote

verkeerde. Dit wantrouwen leek overigens te worden bevestigd door de rel die uitbrak doordat *Le Nouvel Observateur* eind januari 2002, een week na Bourdieu's dood, een uitvoerig kritisch dossier publiceerde met daarin een fragment uit het betreffende manuscript. Dit fragment (onder de titel 'Pierre par Bourdieu') werd voorafgegaan door een kopregel die ten onrechte suggereerde dat de auteur de tekst als een soort testament op zijn ziekbed had geschreven en aan redacteur Didier Eribon ter hand had gesteld. De familie klom onmiddellijk in de pen over deze 'ernstige aanslag' op het werk en de nagedachtenis van Bourdieu, en dreigde met juridische stappen over deze onbeschaamde 'lijkenpikkerij'.

Die rel wordt uitvoerig opgehaald in het nawoord van de bezorger van de Duitse tekst, die zich ontpopt als een van die kritiekloze epigonen en irritante vertolkers van His Master's Voice die men wel vaker in sociologische fanclubs tegenkomt. In heilige verontwaardiging schaart hij zich achter de familie, om de vermeende sensatiezucht van de *NouvelObs* en Eribon – een vriend van Bourdieu en kenner van diens werk, die overigens onmiddellijk zijn excuses aanbood over dit 'misverstand' – als 'onvergeeflijk' te brandmerken. Eribon kon er op zijn beurt niet omheen dat het manuscript was voorzien van de waarschuwing 'Ne pas faire circuler' en wist natuurlijk ook dat Bourdieu benauwd was dat zijn tekst als 'autobiografisch' zou worden misverstaan. De felle criticus van de 'biografische illusie' wilde er alles aan doen dat zijn tekst zou worden gelezen als een onpersoonlijke, wetenschappelijke analyse en niet als een persoonlijke ontboezeming, laat staan als een zelfrechtvaardiging.

Die bedoeling is onmiddellijk herkenbaar in de toon en de structuur van het boek, dat dezelfde 'valse bescheidenheid' tentoonspreidt die het gehele oeuvre van Bourdieu kenmerkt. Bourdieu probeert zichzelf immers sociologisch gesproken zo klein mogelijk te maken, maar het onbedoelde effect van zijn relaas is toch weer een soort heldenleven. De brokstukken van zelfobjectivering die hij de lezer voorschotelt zijn hier en daar indringend en zelfs ontroerend, maar op cruciale punten ook heel verhullend. De soms niets ontziende eerlijkheid van zijn zelfanalyse wordt regelmatig ontsierd door een verkrampt zelfmedelijden, waarbij Bourdieu hoorbaar zucht onder de enorme opofferingen en inspanningen die zijn unieke loopbaan (van zoon van een postbode in de provincie tot sterprofessor aan het Collège de France) hem heeft gekost.

Ook de volgorde van het boek is tekenend. Bourdieu begint met een schets van het intellectuele veld tijdens zijn leertijd aan de École Normale Supérieure, wanneer hij besluit om de hooggeschatte roeping van filosoof (in concreto: de fascinatie die werd uitgeoefend door de 'totale intellectueel' Sartre) te verzaken en 'over te lopen' naar de veel lager in rang en aanzien staande sociologie: de plebeïsche en plat-materialistische wetenschap van de allergewoonste dingen. Die breuk met de 'geleerde blik' en met de 'valse glans' van de filosofie wordt bevestigd gedurende zijn verblijf in het door de bevrijdingsoorlog verscheurde Algerije, wanneer hij zijn later zo beroemd geworden etnografische onderzoekingen doet. Zijn permanente schuldgevoel over de *misère du monde*, die hem in Algerije zo dicht op de huid komt, voedt een rusteloze, grenzeloze *libido sciendi*. Die volstrecte, ook volgens eigen zeggen naar 'gekte' neigende toewijding aan het sociologisch onderzoek, die Bourdieu zijn gehele loopbaan zal kenmerken, vindt mede zijn oorzaak in een grote persoonlijke troosteloosheid en beklemming. Het is evenzeer kenmerkend voor Bourdieu dat hij zijn intellectuele bezetenheid onverbloemd terugvoert op die 'eenzame treurnis' van zijn jonge jaren, als dat hij verder geheel zwijgt over de diepere oorzaak van die leegte en die wanhoop.

Pas na die uitvoerige beschrijving van zijn 'geboorte' uit het *intellectuele* veld schetst Bourdieu zijn milieu van herkomst en zijn oorsprongs-habitus, waarin de blijvende spanning tussen zijn 'grove' provinciale komaf en de fijnbesnaarde wereld van het hoge intellect opnieuw een centrale rol speelt. Hij begint dus eigenlijk hetzelfde verhaal opnieuw, maar nu op een directer en persoonlijker manier, waarbij ook iets meer licht wordt geworpen op het raadsel van zijn jeugdige radeloosheid. De meest indrukwekkende passage in dit verband is die over zijn schooljaren (1941-1947) in het jongensinternaat te Pau, dat als een wreed Goffmaniaans 'asiel', als een mensonterende 'totale institutie' wordt beschreven. Niet voor niets was het deze indringende en soms hartverscheurende passage die de *NouvelObs* uitkoos voor zijn clandestiene voorpublicatie.

Het belang van dit fragment is dat het volstrekt duidelijk maakt dat Bourdieu's diep-gespleten verhouding tot de 'school' en de scholaire habitus, en wellicht ook zijn meer algemene 'realistische' visie op de sociale wereld als een strijdperk, uiteindelijk wortelen in die verschrikkelijke ervaring. Hij wordt vooral getroffen door de enorme discrepantie tussen de gewelddadige wereld van het internaat zelf (een 'vreselijke school van de werkelijkheidszin', waarin het vooral gaat om overleven) en de klassikale wereld van het onderricht waarin volstrekt andere waarden heersen. De wereld van de geest komt hem voor als een toverwereld van intellectuele ontdekking en medemenselijkheid, waarin de eenzaamheid, de schaamte en de hopeloosheid van het internaatsbestaan als sneeuw voor de zon verdwijnen. De jonge Bourdieu is tegelijkertijd bang en weerspanning, hulpeloos en onhandelbaar. Hij is een opstandeling die voortdurend balanceert op de rand van de overtreding, maar die tegelijkertijd door zijn leergierige ijver en scholair succes (hij vreet boeken tijdens zijn vele huisarresten) voor het hogere is voorbestemd.

Die intense gespletenheid (enerzijds een enorme behoefte aan kennis en inzicht, anderzijds een permanent weerspan-

nige houding tegenover de school als institutie) lijkt de kern te zijn geweest van Bourdieu's persoonlijke habitus en de diepste drijfveer van zijn sociologische ambitie. Inderdaad heeft Bourdieu altijd een compromisloze liefde voor de sociologische waarheid willen combineren met een veel donkerder perspectief waarin de wereld, ook de wereld van de geest, een strijdperk is waar de waarheid in het verlengde ligt van allerlei strijdige belangen. Enerzijds de fanatieke toewijding aan zijn vak, het sociologisch onderzoek, anderzijds de weerzin tegen de professorale machtsuitoefening en het 'grote spel' van de Franse intellectuelen. Een 'aristocratische terughoudendheid', die stoelt op minachting voor de valse intellectuele brillen zoals die door de academische wereld en de media wordt beloond. Een neen-zegger die zich moeilijk kan voegen in de rituele plechtigheden (zoals prijsuitreikingen, promoties en inaugurele redes) waarmee de institutie zichzelf feliciteert en prolongeert. Die steeds in de verleiding is om op die momenten als spelbreker op te treden.

Dat laatste kon Bourdieu ook in zijn eigen inaugurele rede aan het Collège de France niet laten. Die 'rede over de rede' (*Leçon sur la leçon*, 1982) vormt nog steeds een lichtend baken in de sociologische duisternis, omdat de redenaar een poging doet om de rite te ontmaskeren op hetzelfde ogenblik waarop zij (door hemzelf) wordt opgevoerd. Bourdieu heroïseert hier opnieuw zijn optreden door het te beschrijven als een 'act van sociale barbarij', als een ontzaglijke uitdaging en blessure van de symbolische orde, die immers verlangt dat men te allen tijde het stilzwijgen bewaart over de willekeurigheid van haar ritens tijdens de uitvoering ervan. Maar aan de andere kant is het weer roerend als hij vermeldt dat hij zich na afloop van zijn rede verschrikkelijk voelde – meer vanwege de indruk dat hij allerlei fouten had gemaakt dan dat hij een overtreding had begaan – en dat hij altijd het gevoel heeft alles te duur te moeten betalen.

Misschien is deze vorm van reflexiviteit te veel gevraagd. Of moet men voor een succesvolle ondermijning van de academische orde minder fanatiek geloven in de wetenschappelijke waarheid dan Bourdieu deed. In ieder geval doet Bourdieu in dit boek een heldhaftige poging om aan de hand van zijn eigen levensloop uit te vinden hoe iemand zich tegelijkertijd mét en tegen het veld in, als een (in)gewijde ketter, kan ontwikkelen. Maar het raadsel van de revolutionair, die is geroepen om het veld dat hem heeft gemaakt zelf weer naar zijn hand te zetten, die van eenvoudig soldaat tot een Napoleontisch veldheer uitgroeit, is daarmee nog niet opgelost. In een leven van opoffering en strijd gaf Bourdieu zich aan de sociologie (de 'paria' onder de wetenschappen) zoals Marx zich gaf aan het proletariaat. Maar net zoals Marx onvindbaar is in het Marxisme, zo onttrekt ook het raadsel Bourdieu zich uiteindelijk aan zijn eigen poging tot sociologische zelfanalyse. Misschien had hij toch wat persoonlijker moeten worden.

Dick Pels is freelance publicist

Gesignaleerd

Martijn Wit,
Faculteit Bestuur,
Bedrijf en Techno-
logie, Universiteit
Twente

Politiek als evenwichtskunst

Andries Hoogerwerf
Nieuwe, herziene uitgave
Budel : Damon, 2003. - 304 p. -
ISBN 90 5573 428 4; €16,90

De politiek is als een koorddanseres. Ze balanceert tussen droom en daad, idealisme en realisme, eenheid en verscheidenheid, traditie en verandering. Soms staat ze fier overeind, dan weer slingert ze vervaarlijk. En het hoog geëerd publiek volgt op veilige afstand elke beweging. In 2002 verloor de Nederlandse politiek ernstig haar evenwicht. In 2003 kroop ze weer trillend en bevend voort over het dunne slappe koord. Reden voor Andries Hoogerwerf om zijn oorspronkelijk in 1995 uitgegeven boek *Politiek als Evenwichtskunst* te herzien en opnieuw uit te geven. In dit boek geeft Hoogerwerf een inleiding in de belangrijke politicologische thema's, die hij relateert aan de Nederlandse politieke praktijk. Het boek is gestructureerd rondom zeven 'fundamentele dilemma's' waartussen de politiek moet balanceren. Dit zijn onder meer vrijheid en gelijkheid oftewel het 'dilemma rond verdeling', eenheid en verscheidenheid oftewel het 'dilemma rond integratie' en redelijkheid en aanvaardbaarheid oftewel het 'dilemma rond beleid'. In een aantal recentelijk verschenen jaarboeken over 2003 kunnen we zien wat de huidige balans is met betrekking tot de drie genoemde dilemma's.

Armoedemonitor 2003

Cok Vrooman, Henk-Jan Dirven,
Stella Hoff en Ger Linden (red.)
Den Haag/Voorburg : SCP/CBS,
2003. - 217 p. - ISBN 90 377 0140
X; €24,50

In het dilemma rond verdeling verschuift volgens Hoogerwerf het accent de laatste jaren steeds verder van 'gelijkheid' naar 'vrijheid' en daarmee een grotere inkomens-

Thema: De dilemma's van Hoogerwerf

ongelijkheid. Uit de *Armoedemonitor 2003*, een tweejaarlijkse gezamenlijke uitgave van het Sociaal en Cultureel Planbureau en het Centraal Bureau voor de Statistiek, blijkt dat het aantal huishoudens met een laag inkomen tussen 1994 en 2001 is gedaald van 15 naar 10 procent. Sinds 2001 is deze tendens echter omgebogen naar een stijging van de armoede met 1 procent. De verwachting is dat deze stijging blijft toenemen. Verder blijkt dat de laatste jaren zowel het aantal als de hoogte van afgesloten kredieten is toegenomen. Ruim de helft van het aantal huishoudens met lage inkomens en schulden heeft problemen met de schuldafschrijving. Niet-westerse allochtone huishoudens hebben driemaal zo vaak een laag inkomen dan autochtone huishoudens. Sinds 1998 is wel de ruimtelijke concentratie van lage inkomens afgenomen. Tenslotte blijkt uit het rapport dat 5 tot 10 procent van de Nederlandse huishoudens in een situatie van sociale uitsluiting verkeert.

Bevolkingsvraagstukken in Nederland anno 2003

Werkverband Periodieke Rapportage
Bevolkingsvraagstukken
Nico van Nimwegen en Ingrid
Esveldt (red.)
Den Haag : NIDI, 2003. - 252 p.
- ISBN 90 70990 98 8; €28,-

'Het spanningsveld van eenheid en verscheidenheid is één van de grote dilemma's in de politiek', schrijft Hoogerwerf. 'De maatschappelijke ontwikkeling kenmerkt zich door een toenemende verscheidenheid'. Deze trend komt ook naar voren in het rapport *Bevolkingsvraagstukken in Nederland anno 2003* van het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI). Hierin lezen we dat het aantal 'niet-westerse allochtonen' tussen 1996 en 2002 met 33 procent is toegenomen. Deze toename was het grootst onder Afghanen en Irakezen. Tien procent van de Nederlandse bevolking is van niet-westerse komaf. In de vier grote steden is dit 30 procent. Allochtone jongeren verlaten

het ouderlijk huis gemiddeld vroeger dan hun autochtone leeftijdsgenoten: op hun twintigste woont 60 procent van de Turken en 40 procent van de Marokkaanse vrouwen samen met een partner, doorgaans gehuwd. Surinaamse en Antilliaanse vrouwen wonen eveneens vroeger samen, maar doorgaans ongehuwd. De vrouwen in deze bevolkingsgroepen krijgen ook jonger hun eerste kind dan autochtone vrouwen (respectievelijk 21, 23 en 26 jaar) en krijgen gemiddeld meer kinderen (respectievelijk 6, 4 en 3). Het sterftecijfer van niet-westerse allochtonen ligt beduidend hoger dan dat van allochtonen. Over de gehele Nederlandse bevolking neemt de vergrijzing sterk toe: het aantal 65-plussers is sinds 1990 met ruim 15 procent gestegen.

De Sociale Staat van Nederland 2003

Theo Roes (red.)
Den Haag : SCP, 2003. - 346 p.
- ISBN 90 377 0138 8; €27,50

De twee belangrijkste maatstaven om de kwaliteit van beleid te beoordelen zijn volgens Hoogerwerf redelijkheid en aanvaardbaarheid. Een redelijk beleid is een beleid dat berust op goede argumentatie. Een aanvaardbaar beleid is een beleid dat door de betrokkenen als juist wordt beschouwd. Deze twee maatstaven komen niet per se overeen, zoals blijkt uit een opvallende conclusie in het rapport *De Sociale Staat van Nederland 2003*. In 2000 vond 65 procent van de Nederlanders dat de overheid goed functioneerde, in 2002 was dat percentage gedaald tot 35. De motivatie achter het overheidsbeleid is in die twee jaar uiteraard niet noemenswaardig veranderd. *De Sociale Staat van Nederland* is een tweejaarlijkse rapportage van het Sociaal en Cultureel Planbureau, waarvan dit de tweede aflevering is. Aan de hand van kerncijfers beoogt het een beschrijving en analyse te geven van de 'objectieve leefsituatie' alsmede van de 'subjectieve beleving' daarvan. Per onderwerp worden deze invalshoeken gerelateerd aan de betreffende beleidsdoelstellingen. Tussen 1990 en 2002 is de leefsituatie van de Nederlandse bevolking beduidend verbeterd. Tussen voorjaar 2002 en voorjaar 2003 is er een plotselinge kentering te zien. Dit is vooral zichtbaar op de arbeidsmarkt: in deze periode steeg de werkloosheid met maar liefst 40 procent.

Voor leden van de Nederlandse Sociologische Vereniging (NSV), de Vereniging voor Culturele Antropologie en Sociologie van Niet-Westerse Samenlevingen (VCA/SNWS) en de Sectie Praktijk Politicologie van de Nederlandse Kring voor Wetenschap der Politiek (NKWP) is het Facta-abonnement in 2003 bij het lidmaatschap inbegrepen.

CA/SNWS

Antropologische Beroepsvereniging CA/SNWS, secretariaat NVMC, p/a Plantage Muidersgracht 4, 1018 TV Amsterdam, tel. 020 5270657, fax 020 6229430, e-mail: nvmc@siswo.uva.nl

SECTIE PRAKTIJKPOLITICOLOGIE NKWP

Secretariaat: Marloes Krom, e-mail: marloeskrom@hotmail.com

NKWP-Prijzen

De Nederlandse Kring voor Wetenschap der Politiek stelt jaarlijks twee prijzen beschikbaar: de Jaarprijs Politicologie voor het beste academische proefschrift op het vakgebied en de Daniël Heinsius Scriptieprijs voor de beste politicologische scriptie. De prijzen bedragen resp. 450 en 225 Euro. U wordt opgeroepen kandidaten voor deze prijzen voor te dragen.

A. De Jaarprijs Politicologie 2004 voor het beste academische proefschrift verdedigd in de jaren 2002 en 2003

Het proefschrift dient:

1. te zijn geschreven door een Nederlander, waar ook gepromoveerd, of
 2. te zijn geschreven door een niet-Nederlander die bij een Nederlandse instelling is gepromoveerd.
- Uitgesloten van deelname zijn leden van de jury en personen die de prijs reeds eerder ontvingen. Criteria voor toekenning van de prijs zijn de wetenschappelijke kwaliteit in theoretisch en methodisch-technisch opzicht, de gerichtheid op de praktijk van de politiek en de redactionele vormgeving. De jury bestaat dit jaar uit: Prof. dr. R.H. Lieshout (KUN) (vz), Prof. dr. H. van Gunsteren (UL), Prof. dr. G. Underhill (UvA). U kunt tot 15 februari 2004 de secretaris van de Jaarprijsjury: Dr. M. Wissenburg, Nijmegen School of Management KUN, Postbus 9108, 6500 HK Nijmegen, e-mail: M.Wissenburg@nsm.kun.nl

attenderen op proefschriften die voor de prijs in aanmerking komen.

B. De Daniël Heinsius Scriptieprijs voor de beste politicologische scriptie beoordeeld in 2003

De prijs is bedoeld voor de student die, naar het oordeel van de Scriptieprijsjury, in zijn of haar scriptie op de meest aansprekende wijze met behulp van sociaal-wetenschappelijke theorieën en/of methoden een antwoord heeft gegeven op een politicologisch relevante probleemstelling. De prijs is vernoemd naar de man, die kan worden beschouwd als de eerste hoogleraar in Europa met een leeropdracht op het terrein van de politieke wetenschap. Hij was zozeer geliefd om zijn uitnemende colleges dat hij bekend stond als lumen academiae. Met de scriptieprijs wil de NKWP studenten aanmoedigen hun licht niet onder de korenmaat te zetten. De scriptie dient het cijfer 8 of hoger te hebben verkregen. De jury bestaat dit jaar uit: Dr. M. de Geus (UL) (vz), Dr. K. Niemöller (UvA) en Dr. J.M. van der Vleuten (KUN). Voordrachten, voorzien van drie scriptie-exemplaren, kunt u tot 15 februari 2004 richten aan de secretaris van de jury, Drs. N.P. Vergunst, Afdeling Politicologie VU, De Boelelaan 1081c DBL 859, 1081 HV Amsterdam, e-mail: np.vergunst@fsw.vu.nl.

Meer informatie over beide prijzen en de Nederlandse Kring voor Wetenschap der Politiek is te vinden op: www.politicologie.nl

NSV

Website: <http://www.nsv-sociologie.nl>

Secretariaat: NVMC, p/a Plantage Muidersgracht 4, 1018 TV Amsterdam, tel. 020 5270657, fax 020 6229430, e-mail: nvmc@siswo.uva.nl

NSV-artikel- en scriptieprijs

Op de komende sociaal-wetenschappelijke studiedagen worden de artikelprijs en de scriptieprijs van de Nederlandse Sociologische Vereniging uitgereikt. De artikelprijs wordt uitgereikt aan het beste artikel uit de afgelopen twee jaargangen van de 4 Nederlandstalige sociologisch tijdschriften. Voor de scriptieprijs is elke sociologie-opleiding in Nederland gevraagd de beste scriptie van het afgelopen jaar te nomineren; een deskundige jury zal hier vervolgens een keuze uit maken. Voor meer informatie kunt u contact opnemen met Giseline Kuipers, e-mail: kuipers@nsv-sociologie.nl

Agenda op Internet

Bijeenkomsten in binnen- en buitenland zijn te vinden in de agenda op de Factawebsite: <http://www.maatschappijwetenschappen.nl>

4 maart

AIAS lunchseminar, Amsterdam. Contact: aias@fee.uva.nl, tel. +31 20 525 4199

5 maart

WOS-bijeenkomst. Contact: Chris Baerveldt (Universiteit Utrecht), C.Baerveldt@fss.uu.nl, tel. 030-2534650

FOST symposium: (W)ETEN - Bronnen en methoden van de eetcultuur / Patricia Van Den Eeckhout - De constructie van de politicus Steve Stevaert via zijn kookboek, Brussel (VUB, lokaal D2.09, 12.00-14.00 uur). Contact: Peter Scholliers (pscholli@vub.ac.be), <http://www.vub.ac.be/bereik/campetter.html>

7 maart

P P aradisolezing: Prof. Dr. W. Roebroeks (Hoogleraar Oude Steentijd Archeologie aan de Faculteit der Archeologie van de Universiteit Leiden) - De zoektocht naar de oorsprong van de mens, Amsterdam (Paradiso 11.00-14.00 uur). Contact: K.L.Poll-stichting voor OKW, 020-6235451

16-19 juni

7th ICOPHIL-Conference: "The Philippines: Changing Landscapes, Manscapes, and Mindscapes in a Globalizing World", Leiden. Contact: Marloes Rozing, tel. +31 (0)71 527 2227

17-18 juni

Economic Niches, Ethnicity and Gender, Leiden. Contact: Marlou Schrover, e-mail: m.l.j.c.schrover@let.leidenuniv.nl

23-25 juni

Migrant Health in Europe; International Conference on Differences in Health and Health Care Provision, Rotterdam. Contact: e.zoer@planet.nl

8-10 juli

Stress and Anxiety Research Society 2004 (STAR), Amsterdam. Contact: Dr. R.J. Oostdam, R.J.Oostdam@uva.nl, tel. 020 5251330 / Dr. J. Meijer, J.Meijer@uva.nl, 020 5251504

11-15 juli

18th meeting International Society for the Study of behavioral development (ISSBD) - International scientific congress on all aspects of psychic development, Gent. Contact: info@semico.be

17-20 augustus 2004

RC33 Sixth International Conference on Social Science Methodology: "Recent Developments and Applications in Social Research Methodology", Amsterdam. Contact: Henk Kleijer, tel. 020 5270647, e-mail: kleijer@siswo.uva.nl

25-28 augustus

International Conference: 'Global similarities, local differences', Amsterdam (VU). Contact: nve@convenience-cm.nl

September 2004

International conference: "European unification process and Dutch social security: Intended and unintended consequences". Informatie: Machteld Ooijens-Franken, e-mail: mooijens@siswo.uva.nl, tel. 020 5270651

14 oktober

Tranzo Zorgsalon: Evidence based werken in de gezondheidszorg, Tilburg. Contact: Emely van den Broek-Scharbaai, e.vdnbroek-scharbaai@uvt.nl, tel. 013-4663628, <http://www.uvt.nl/tranzo>

2 december

Tranzo Zorgsalon: Een pilot voor een regionale Volksgezondheid Toekomst Verkenning, Tilburg. Contact: Emely van den Broek-Scharbaai, e.vdnbroek-scharbaai@uvt.nl, tel. 013 4663628, www.uvt.nl/tranzo